
ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდში 2009 წლის 8 აპრილს
გამართული საჯარო დისკუსია თემაზე:
„1989-2009: საზოგადოების და სახელმწიფოს
ტრანსფორმაცია – ეროვნული მოძრაობიდან
სამოქალაქო პროტესტამდე“

ძირითადი მომხსენებლები:

ნაირა გელაშვილი – მწერალი, „კავკასიური სახლის“
ხელმძღვანელი
ივლიანე ხაინდრავა – რესპუბლიკური პარტიის
წევრი
ემზარ ჯგერენაია – სოციოლოგი, ილია ჭავჭავაძის
სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მოდერატორი: ნინო დანელია

ნინო ლეჟავა, ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის რეგიონალური ბიუროს პროგრამების კოორდინატორი – მოგესალმებით. ვფიქრობ, დღევანდელი დისკუსიის თემა უფრო რეტროსპექტიული იქნება, თუმცა, რეტროსპექტივა არ გულისხმობს მოვლენების მხოლოდ მოგონებას. იმედი მაქვს, რომ ეს დისკუსია რეფლექსიის საშუალებასაც მოგვცემს. მე მგონი, ის, რომ ჩვენ ვცდილობთ გავიაზროთ ჩვენი უახლოესი წარსული, ძალიან მნიშვნელოვანია. მომხსენებლებიც ისე შევარჩიეთ, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო საუბარი 20 წლის წინანდელი პოზიციიდან დანახულ სამოქალაქო აქტივობაზე, თუმცა დღევანდელი გადასახედიდანაც გადავაგლებთ თვალს ამ მოვლენებს. რა თქმა უნდა, ყველანი ველით ხვალინდელ დღეს. ვფიქრობ, ასეთი ტიპის დისკუსიებმაც უნდა შეუწყოს ხელი იმას, რომ იმ ადამიანებმა, რომლებიც ხვალ გამოვლენ ქუჩაში, გააზრებულად და მშვიდობიანად დაიცვან თავიანთი უფლებები და იფიქრონ იმაზე, თუ რა მომავალი ელის ჩვენს ქვეყანას.

ნინო დანელია – ამ ოცი წლის განმავლობაში ჩვენი სახელმწიფო და საზოგადოება სპონტანურად და ემოციურად ვითარდებოდა და განვითარების ძირითადი ეტაპები სწორედ ქუჩაში მიმდინარეობდა, როდესაც ადამიანები იკრიბებოდნენ და აქტიურად გამოთქვამდნენ საკუთარ პროტესტს. ოცი წლის წინ ქართული საზოგადოება დამოუკიდებლობას, თავისუფლებასა და დამოუკიდებელ ქვეყნად ჩამოყალიბების უფლებას ითხოვდა. ხვალ ქართული საზოგადოება სამართლიანობის დაცვას მოითხოვს. გარდა იმისა, რომ პროტესტის ადრესატია შეცვლილი, შეიცვალა „მესიჯებიც“, ეროვნული მოძრაობის მოთხოვნებიდან უფრო სამოქალაქო ტიპის მოთხოვნებამდე. ბუნებრივია, ტრანსფორმაცია განიცადა ჩვენმა სახელმწიფომ, ამიტომ ეწოდება დღევანდელ დისკუსიას „საზოგადოების და სახელმწიფოს ტრანსფორმაცია“.

ამ სპონტანურ და ემოციურ განვითარებაში ძალიან ცოტა იყო ფიქრის, გაანალიზების და მოვლენების შეფასების დრო. არადა, ეს ძალიან მნიშვნელოვანია იმისათვის, რომ ვნახოთ რა ტიპის შეცდომები იქნა დაშვებული და სამომავლო გეზიც დავისახოთ.

ჩვენს დისკუსიაში დღეს მონაწილეობენ მწერალი ნაირა გელაშვილი, რესპუბლიკური პარტიის წევრი ივლიანე ხაინდრავა და სოციოლოგი ემზარ ჯგერენაია, რომელიც, სწორედ სოციოლოგიური კუთხით შეაფასებს იმ ოცწლიანი განვითარების გზას, რომელიც ჩვენმა საზოგადოებამ განვლო.

ივლიანე ხაინდრავა – დღევანდელი დისკუსიის ორგანიზატორთა მიერ ათვლის წერტილად შემოთავაზებულია 1989 წლის 9 აპრილი; ამიტომ არ ვისაუბრებ, თუ რა ხდებოდა ჩვენს ქვეყანაში მანამდე, თუმცა ბევრი საინტერესო რამ ხდებოდა და ბუნებრივია, ესეც ცალკე განსჯის და ანალიზის თემაა. რაც შეეხება 9 აპრილის ღამეს, მან განსხვავებული განცდები გამოიწვია ქართულ საზოგადოებაში. ზოგი ამ მოვლენას ერთმნიშვნელოვნად დადებითად აფასებს იმ თვალსაზრისით, რომ ეს იყო ეროვნული ერთიანობის, კონსოლიდაციის, თავგანწირვის დღე და მან საქართველოს გაუხსნა გზა დამოუკიდებლობისკენ. მე ამგვარი ერთმნიშვნელოვანი დამოკიდებულება ამ თარიღის მიმართ არ მაქვს; ის ძალიან წინააღმდეგობრივია და გარდა იმისა, რომ სამწუხაროდ, ადამიანური მსხვერპლი მოიტანა, ჩემი აზრით, სხვა მხრივაც უარყოფითი დადი დაასვა მოვლენათა შემდგომ განვითარებას ქვეყანაში. ამბობენ, რომ ამ დღეს ხალხმა გაიღვიძა, თუმცა, გამოღვიძებულთა შორის ბევრი ისეთიც აღმოჩნდა, ვისაც ჯობდა, საერთოდ არ გაღვიძებოდა. 9 აპრილის შედეგად საქართველო მოიცვა ლამის საყოველთაო ისტერიამ და რადიკალიზმმა. მინიმუმ ერთი წლის განმავლობაში, შეიძლება მეტ ხანსაც, ერი დაიციკლა იმის მოთხოვნაზე, რომ კრემლს საკუთარი თავი დაესაჯა 9 აპრილის ნამოქმედარისთვის. ამ დროს, ვთქვათ, იგივე ბალტიელები ბევრად უფრო სერიოზული, რეალისტური და შედეგის მომტანი საქმეებით იყვნენ დაკავებული.

შექმნილ რადიკალურ-ისტერიულ ფონზე გამსახურდიას გახელისუფლება არა მხოლოდ სამწუხარო, არამედ კანონზომიერი ფაქტიც გახდა. სამწუხაროს იმიტომ ვამბობ, რომ გამსახურდია ხელისუფლებაში მოვიდა ნაციონალისტური, უფრო ზუსტად – ეთნონაციონალისტური პროექტით და, ამდენად, საქართველო მომავლისკენ კი არა, წარსულისკენ აღმოჩნდა მიმართული. საზოგადოებრივი დისკუსიის ცენტრში მოექცა კითხვა “ჯერ დამოუკიდებლობა თუ ჯერ დემოკრატია?”. ღიად თუ არა, გულის სიღრმეში უმრავლესობის პასუხი იყო: “რა თქმა უნდა, ჯერ დამოუკიდებლობა”. თითქოს ერთი მეორეს კი არ ავსებდეს, არამედ გამორიცხავდეს. ცნება და განსზღვრება „ლიბერალი“ ფაქტობრივად სალანძღავი გახდა, თუმცა სწორედ ლიბერალები იყვნენ და არიან ნებისმიერი ჯურის, მათ შორის – საბჭოთა ტოტალიტარიზმის – ყველაზე შეურიგებელი ალტერნატივა. მაშინ ეროვნული მოძრაობის სხვადასხვა სექტორებში გაჩნდა დღევანდელი გადასახედიდან კომიკური (ზოგისთვის კი უკვე მაშინაც კომიკური ლოზუნგები): „ძირს საქართველოს ფინეთიზაცია“, „ძირს ლიტვის გზა“ და სხვ. სად არიან დღეს ლიტვა და ფინეთი (ამას მაინც რაღას ერჩოდნენ?) და სად არის საქართველო, ყველასთვის გასაგებია.

შეიძლება ითქვას, რომ დამოუკიდებლობის აღდგენის პერიოდში ქართული საზოგადოების უდიდესმა ნაწილმა გამოამჟღავნა, რომ ის არ იყო მზად ევროპული ლიბერალური დემოკრატიის ფასეულობების გასათავისებლად. ამის შედეგად ჩვენ დღემდე ავტორიტარულ-ტოტალიტარულ-ნაციონალისტური მიდრეკილებების ტყვეობაში ვიმყოფებით და ათასგვარი მიზეზით ვიმართლებთ თავს იმის გამო, თუ რატომ ვერ შედგა ჩვენში ლიბერალური დემოკრატია.

გამსახურდიას ჩაენაცვლა შევარდნამე, რომელსაც არანაირი კონკრეტული პროექტი არ ჰქონია არსენალში. მას თავად ვერ წარმოედგინა მკაფიოდ, თუ როგორი სახელმწიფო უნდა აეშენებინა, საით წაეყვანა ხალხი და ქვეყანა. ის ძირითადად ვითარების მიხედვით მოქმედებდა (ხშირად – არასწორად), თუმცა, შეიძლება ითქვას, რომ მას შემდეგ, რაც საბოლოოდ გაწბილდა რუსეთის მიდგომაში საქართველოსა და პირადად მის მიმართ, მას შემდეგ, რაც რუსეთი მას დემონსტრაციულად დაუნდობლად მოექცა აფხაზეთის საკითხში, შევარდნამე ქართულ პოლიტიკაში დასავლური ვექტორი გააჩინა. გაგახსენებთ, რომ სწორედ შევარდნადის პერიოდში გახდა საქართველო ევროსაბჭოს წევრი, შედგა ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირების პროექტები, გაფორმდა სტამბოლის 1999 წ. ხელშეკრულება საქართველოდან რუსეთის სამხედრო ბაზების გაყვანის შესახებ და ორი ბაზის გაყვანა შევარდნადის პერიოდშიც მოესწრო; სხვათა შორის, 2002 წლის ნატოს პრალის სამიტზე სწორედ შევარდნამე განაცხადა ოფიციალურად, რომ საქართველოს სურს ამ ორგანიზაციასთან შეერთება. იმავდროულად აღსანიშნავია, რომ ეს დასავლური ვექტორი საკმაოდ ამორფული იყო, რადგანაც არ გამაგრებულა ქვეყნის შიგნით შესაბამისი პროგრესული გარდაქმნებით. დაჯერება იმისა, რომ შევარდნადის პერიოდში, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მან თავის პიკს გადააბიჯა – ეს კი ჩემი (და არა მხოლოდ ჩემი აზრით) 1998 წელს მოხდა, ეს განხორციელდებოდა, რთული იყო. 1995-96-97 წლები შევარდნადის აქტივში შეიძლება ჩაიწეროს იმ თვალსაზრისით, რომ ცხოვრება და არა არსებობა, ამ ქვეყანაში შესაძლებელი გახდა, თუმცა ამას თან ახლდა უამრავი ნაკლოვანი მხარეც. პიკის გადავლის შემდეგ, მას შემდეგ რაც შევარდნამე პრაქტიკულად ამოწურა თავისი შესაძლებლობები როგორც სახელმწიფო მოღვაწემ და ქვეყნის მეთაურმა, საქართველო ლოგიკურად და ბუნებრივად ჩაეფლო სტაგნაციისა და კორუფციის ჭაობში.

შემდეგ მოვიდა სააკაშვილი ქვეყნისა და ერის მოდერნიზაციის პროექტით. თავისი არსით ამ პროექტს მე პოზიტიურად ვაფასებ, მაგრამ სააკაშვილის და მისი გუნდის შესრულებით ის განწირული აღმოჩნდა წარუმატებლობისთვის რამდენიმე თანდაყოლილი მანკის გამო. პირველ ყოვლისა, პროექტის იდეოლოგიების მიერ მისი ვულგარული, მექანიკური გაგების გამო. მეორე – იმის გამო, რომ ერის ჯანსაღი ნაწილის (რომელიც ჩვენს და არა მხოლოდ ჩვენს შემთხვევაში მნიშვნელოვან უმცირესობას წარმოადგენს) პროექტის გარშემო კონსოლიდაციის ნაცვლად, ხელისუფლებამ დაიწყო საზოგადოების

დაქუცმაცება ისეთი იარლიყების მიკერებით, როგორებიცაა “ჩარეცხილები”, “რეტროგრადები”, “ანტირეფორმატორები”, “ქურდული მენტალიტეტის მატარებლები” და სხვ. ამით სააკაშვილის ხელისუფლებამ ისედაც საკმაოდ მწირი პროგრესული რესურსი კიდევ უფრო შეამცირა და საზოგადოების ნაწილი გადაიმტერა. ინტელექტუალური და საკადრო დეფიციტი სააკაშვილის ხელისუფლებაში გამოდინარეობდა არა უბრალოდ მცდარი, არამედ სახიფათო მიდგომიდან “ჩვენ თვითონ ვიცით, რა და როგორ ვაკეთოთ და სხვას არაფერს შევეკითხებით; არც ანგარიშს არავის ჩავაბარებთ”. ეს ხომ ზედმიწევნით ტოტალიტარული ყაიდის პოსტულატია! ამ მიდგომას დაეფუძნა მმართველი გუნდის საქმიანობა. ამ (და სხვა) გარემოებათა გამო სააკაშვილი თავის გუნდთან ერთად უბრალოდ ვერ მოერეოდა იმ ამოცანას, რომელიც დაისახა.

ძალიან მნიშვნელოვანი მგონია აგრეთვე ის გარემოება, რომ მოდერნიზაციის ყველა შესაძლო ნაირსახეობიდან (ვესტერნიზაცია, ევროპეიზაცია, ამერიკანიზაცია) „ნაციონალურმა მოძრაობამ“ სააკაშვილის ხელმძღვანელობით აირჩია ამერიკანიზაცია, რომელსაც, ჩემი აზრით, საქართველოსნაირ ქვეყანაში პერსპექტივა არ გააჩნია.

გავისხენოთ ისიც, რომ პირველი პრეზიდენტის დროს ფაქტობრივად დაიწყო პირველი ომი სამხრეთ ოსეთში; მეორე პრეზიდენტის დროს – ომი აფხაზეთში; ხოლო მესამე პრეზიდენტის დროს – ახალი ომი სამხრეთ ოსეთში, რომელიც რუსეთთან ომში გადაიზარდა. ესეც 1989 წლის 9 აპრილიდან ფესვგამჯდარი რადიკალიზმის პირდაპირი შედეგია; იმის შედეგია, რომ საზოგადოებაში დიალოგი ვერ ჩამოყალიბდა, როგორც, ერთის მხრივ, პრობლემების მოგვარების ცივილიზებული ფორმა და, მეორეს მხრივ, როგორც პოზიტიური ცვლილებების მამოძრავებელი ძალა.

აქვე ვიტყვი, რომ, არაფერი იმაზე სამარცხვინო არ ჩაგვიდენია ქართველებს განსახილველ პერიოდში, ვიდრე ოსების დევნა იყო 80-იანი და 90-იანი წლების მიჯნაზე, როცა ადამიანებს ეთნიკური ნიშნით სახლებიდან ყრიდნენ და სამსახურებიდან ათავისუფლებდნენ. ეს უფრო ამაზრზენია ჩემი აზრით, ვიდრე მათთან ომის გამართვა.

ახლა – ოცი წლის შემდეგ – კვლავ დაგვიდგა 9 აპრილი და კვლავ დავიციკლეთ ამ თარიღზე; ამჯერად, 1989 წლისგან განსხვავებით, დავიციკლეთ წინასწარ და არა პოსტფაქტუმ. რა არჩევანის წინაშე ვდგავართ რეალურად?

1. ხელისუფლების სათავეში კვლავ დარჩება სააკაშვილი, რომელსაც შევადარებ “კოჭლ იხვს”. არის ასეთი ტერმინი ამერიკის შეერთებულ შტატებში და ასახავს ჯერ კიდევ მოქმედი პრეზიდენტის მდგომარეობას, როდესაც შემდეგი პრეზიდენტი უკვე არჩეულია, მაგრამ არსებული ჯერ კიდევ განაგრძობს თავის საქმიანობას ხელისუფლების გადაცემამდე. ბუში იყო “კოჭლი იხვი” ნოემბრიდან იანვრამდე – ობამას ინაუგურაციამდე. ამ პერიოდში მოქმედ პრეზიდენტს უკვე არც პოლიტიკური და არც მორალური ძალა შესწევს, რათა წამოაყენოს და განახორციელოს რამდენადმე სერიოზული პროექტები და პროგრამები. ჩემი აზრით, სააკაშვილი კოჭლი იხვია ორივე ფეხით, რადგანაც მოკლებულია როგორც შიდა, ისე გარე ლეგიტიმაციას და თუნდაც მისი ამ მთავარი პროექტის – ამერიკანიზაციის პროექტის – განხორციელების შანსი და უნარი მას აღარ შერჩენია. მეტიც – სამწუხაროდ, მან მნიშვნელოვანწილად საკუთრივ მოდერნიზაციის იდეის დისკრედიტაციაც მოახდინა.

2. სააკაშვილის შეცვლის შემთხვევაში სამი შესაძლებლობა ჩანს:

ა) ხელისუფლებაში გამსახურდასნაირი, ანუ ნაციონალისტური ტიპის პროექტის მატარებელი ხალხის მოსვლა;

ბ) შევარდნაძისნაირი ხელისუფლების მიღება, ანუ ხელისუფლებისა მკაფიო პროექტის გარეშე;

გ) ევროპეიზაციის ტიპის მოდერნიზაციული პროექტის მქონე პოლიტიკური ძალის გახელისუფლება, რომელსაც გაცილებით უფრო უარესი სასტარტო პოზიციები ექნება, ვიდრე სააკაშვილს ჰქონდა პრეზიდენტობის პირველ წლებში.

აქ არ შევფასებ, თუ რომელი ამ შესაძლებლობათაგანი მიმაჩნია უფრო რეალისტურად.

დასასრულს კი ვიტყვი, რომ რომ ხალხი ამ ქვეყანაში თავისუფალი არჩევანის შესაძლებლობას კვლავინდებურად მოკლებულია. ამდენად, თავისუფალი არჩევანის უფლების მოპოვებასთან ერთად გასაკეთებელი იქნება საკუთრივ არჩევანიც. გმადლობთ.

ნინო დანელია – დიდი მადლობა. ახლა ქ-ნ ნაირა გელაშვილს მოვუსმინოთ.

ნაირა გელაშვილი – დღევანდელი საუბარი მინდა საქართველოში მე-19 საუკუნეში მცხოვრები ერთი არაქართველი ადამიანის ციტატით დავიწყო. ის თბილისში ცხოვრობდა და აკვირდებოდა კავკასიის ხალხებს. ძალიან უყვარდა ქართველები, ამიტომ მისი ნათქვამი კეთილისმსურველის სიტყვებია და არა მტრისა. მისი თქმით, ქართველები არაპოლიტიკური ხალხია, მაგრამ აქვთ ნერვიული მიდრეკილება პოლიტიკური ცხოვრების თეატრალური და სპორტული ფორმებისაკენ. ეს სიტყვები 1900 წელს გამოცემულ წიგნში ამოვიკითხე და ჩვენი ფსიქიკის ამაზე ზუსტი შეფასება არსად მინახავს. ყოველთვის მიკვირდა, რის საფუძველზე გამოიტანა ასეთი დასკვნა ამ ადამიანმა. ამ წიგნის ავტორია *ველიჩკო*, გაზეთ „კავკაზის“ რედაქტორი, ეთნოგრაფი, ძალიან განათლებული და ნიჭიერი ადამიანი. ძალიან უყვარდა კავკასიელი ხალხი და მათი დიდი გულშემატკივარი იყო. იყო იმპერიის ადვოკატი, მაგრამ იმპერიის პოზიტიური გაგება ჰქონდა და ძალიან იცავდა ქართველებს თავდასხმებისაგან. ეს ადამიანი ესწრებოდა ხოლმე კრებებს, რომლებიც სხვადასხვა საკითხებთან დაკავშირებით იმართებოდა იმ პერიოდში. ამ კრებებს ესწრებოდნენ ილია ჭავჭავაძე და ივანე მაჩაბელი. ეს სიტყვებიც ამ კრებების შთაბეჭდილებით იყო ნათქვამი, სადაც ისტერიული ფონი სუფევდა და ვერავინ გაიგებდა, რა ხდებოდა.

ამ ადამიანს ეკუთვნის კიდევ ერთი გამონათქვამი ქართველების შესახებ. როგორც ის ამბობს, ქართველები იმდენად ნიჭიერი ხალხია, შეეძლოთ რუსეთის იმპერიაში იმაზე მეტი ადგილის დაკავება, ვიდრე მაშინ ეკავათ. მაგრამ მისივე თქმით, ეს ან იარაღით მიიღწევა ან სიკეთით. სიკეთეში ის გონებას, აზროვნებას, კეთილ ნებას გულისხმობდა. შემდეგ ამბობს, რომ სამწუხაროდ, ქართველები „*весьма неудачно выбирают что-то третье...они всегда фрондируют и дуются*“. ე.ი. სულ იბუტებიან და ვერბალურ ჯანყს ახორციელებენ. აქედან გამომდინარე ამ ადამიანმა დაასკვნა, რომ ქართველები არ ვართ პოლიტიკური ხალხი. ვაკვირდები ამ ოც წელს და ვფიქრობ, როგორი ჭკვიანი კაცი უნდა ყოფილიყო, რომ ასე მალე გამოეტანა ასეთი დასკვნა, თან პერიოდში, როდესაც არ ყოფილა პოლიტიკური ჟამი. იმპერიაში, ისევე როგორც ტოტალიტარიზმის დროს, არ არსებობს პოლიტიკური ჟამი.

1989-90 წლებში, მახსოვს, დიდი ენთუზიზმი და იმედები იყო. იმ პერიოდში მერაბ მამარდაშვილიც ოპტიმისტურ წერილებს წერდა და ოპტიმისტურ აზრებს გამოთქვამდა, იმედი ჰქონდა, რომ რუსებისგან განსხვავებით ქართველებს ჯანმრთელი მიმართება ჰქონდათ სიცოცხლესთან. ეს მართლაც არსებითი თვისებაა, მაგრამ განა ასე აღმოჩნდა? ამ ჯანმრთელ მიმართებას სიცოცხლესთან უნდა გადაერჩინა ხალხი. კიდევ, ამბობდა, რომ ჩვენ იმიტომ უნდა ვიყოთ დამოუკიდებლები, იმიტომ უნდა შევიდეთ ისტორიულ ჟამში, რომ გავივით ვინ ვართ, რა შეგვიძლია და რა არ შეგვიძლია, საკუთარი შეცდომები უნდა დაგუშვათ და ისტორიის შიგნით მოვექცეთ. ეს ხდება მაშინ, როდესაც დამოუკიდებელ გადაწყვეტილებებს იღებ. ეს ყველაფერი კი აუცილებლად მიგვიყვანდა დამოუკიდებლობამდე. დამოუკიდებლობა, ცხადია, მერაბ მამარდაშვილს არ ესმოდა ისე პრიმიტიულად, როგორც მასას. სხვათა შორის, მასასთან არც არავის გაურკვევია, თუ რას გულისხმობდნენ თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობაში. თუ შედეგის მიხედვით ვიმსჯელებთ, დამოუკიდებლობაში ნაკლებ შრომას და სწავლას გულისხმობდნენ.

აღმოჩნდა, რომ შესაძლოა, დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ ეპოქას, რომელშიც იწყებ სახელმწიფოს აშენებას და დამოუკიდებლობის მოპოვებას; იმიტომ რომ შეიძლება იგი ძალიან მძიმე იყოს იმისათვის, რომ ახლა დაიწყო ამის კეთება. ან ეს ხალხი ჩამორჩა დროში და ისეთი თვისებები გამოუშუშავდა ამ დროის განმავლობაში, რომლებიც შეუძლებელს ხდის

რადაცის კეთებას. ჩვენ აღმოვჩნდით ისტორიის შიგნით, თავზე დავიმხეთ ყველაფერი და რაც მთავარია, შევქმენით ისეთი ოცი წელი, რომელიც ვერც გავაანალიზეთ და აღარც გვსურს მასზე ვიფიქროთ. სწორედ ამაზეც წერს მერაბ მამარდაშვილი, რომ არსებობს ისტორიის ისეთი მონაკვეთები, რომელთა ანალიზიც არ ღირს, რადგან ისინი ნულოვან გამოცდილებას იძლევა. საშინელია ეს განცდა, როგორ დაიბნა ეს ოცი წელი ერთმა ადამიანურმა ცხოვრებამ. იქნებ, ეს ყველაფერი მართლაც ის ნეგატიური და ნულოვანი გამოცდილებაა, რაზეც ვერაფერი ვერ აშენდება? სამწუხაროდ, ეს შესაძლებლობაც არსებობს.

ადამიანურად, რაც ყველაზე მეტად მტანჯავს, ის არის, რომ ჩემი შვილისა და შვილიშვილის, ახალგაზრდების წინაშე მაქვს დანაშაულის განცდა, რომ უფროსმა თაობამ ისინი ისეთ სივრცეში მოვიყვანეთ, სადაც ვერაფრის გარანტიას ვერ ვაძლევთ, სადაც სიცოცხლე არ შეიძლება. თუმცა კი, ვეკუთვნივთ ისეთ საზოგადოებრივ ფენას, ისეთ ადამიანებს, რომლებიც ოცდაოთხი საათი მუშაობდნენ, წიგნიდან თავი არ აგვიღია და რაც შეგვეძლო, ვაკეთებდით. რა უნდა ვუპასუხო ჩემს ათი წლის შვილიშვილს, რომელიც ამასწინათ დედამისმა მირზა შაფის ქუჩის დანგრევასთან დაკავშირებულ საპროტესტო აქციაზე წაიყვანა. მანამდე ლეონიძის ქუჩის დასაწყისში ძველი და ლამაზი შენობის დანგრევა განიცადა, და დედამისს ჰკითხა, ამ საპროტესტო აქციებით ოდესმე თუ გაიმარჯვეს და თუ მიაღწიეს მიზანს. რა უნდა გვეპასუხა, რომ ვერც ერთხელ ვერ გავიმარჯვეთ, ვერაფერი გადავარჩინეთ და დავიცავით? გახსოვთ, როგორ უნდოდათ ახალგაზრდებს ამ შენობის გადარჩენა? მერე, როდესაც ნახეს ამ შენობის სურათები, უცხოელი არქიტექტორებიც ჩაერთნენ ამ პროცესში, წერდნენ, რომ ეს შენობა უნდა შეკეთდეს, რესტავრაცია უნდა ჩაუტარდეს. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან მოგვდიოდა „კავკასიურ სახლში“ წერილები. ნუთუ, ყოველთვის ასე უნდა გადაუგრიხო ხელები და ზურგი დასცე შენი ახალგაზრდები და არაფერი გაატანინო?

მე ვერ ვპასუხობ შეკითხვას, დანაკარგი უფრო მეტია თუ შენაძენი ამ ოცი წლის განმავლობაში. თუნდაც განათლების დონის კატასტროფული დაცემა ავიღოთ. საბჭოთა განათლებაც ძალიან ნაკლები იყო, მაგრამ მაინც შეიქმნა იმ პერიოდში მაღალი დონის სამეცნიერო და კულტურული ელიტა, მსოფლიო მნიშვნელობის ადამიანები გვყავდა ყველა სფეროსა და დარგში. რა არის ის საფუძვლები, რომლებზეც შენდება სახელმწიფო, საზოგადოება და საერთოდ ცხოვრება? თუ არც ერთი საფუძველი აღარ გვაქვს, რაზე ავაშენოთ? თუ არ არის განათლება და ცოდნის კვლავწარმოება, სახელმწიფოს აშენების ყველანაირი პერსპექტივა იკარგება. რა არის ევროპული საზოგადოების ძირითადი ნიშანი? ის მეცნიერების და ცოდნის კვლავწარმოების საფუძველზე ვითარდება. როდესაც ჩავდივარ გერმანიაში, ყოველთვის შევდივარ წიგნების მაღაზიაში და ვაკვირდები, რას გამოსცემენ, რა წიგნები გამოდის სხვადასხვა სფეროში. იკვლევენ იმასაც კი, ვთქვათ, ბოლო ორ წელიწადში რამდენი კონფლიქტი იყო ორ საწარმოს, ორ შენობას, ორ მეზობელს შორის. იკვლევენ კონფლიქტის ძირებს და დადებულია დასკვნები ამის შესახებ. ეს არის თვითკრიტიკა და თვითრეფლექსია. ჩვენ რისი აშენების იმედი უნდა გვქონდეს, როდესაც პერსპექტივაც კი არ ჩანს იმისა, რომ რაიმეს მოვუხერხებთ განათლებას, ჯანმრთელობას და რაც მთავარია, სოფლის მეურნეობას.

1988-89 წლებმა ისე გაამრუდა ჩვენი ცხოვრების კალაპოტი, რომ ოცი წლის განმავლობაში ვეღარ გავასწორეთ. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ამ წლებმა დაამკვიდრა არასახელმწიფოებრივი, ავადმყოფური და დესტრუქციული ცნობიერება. მენტალურად თუ არ შეიცვალა ადამიანი, რა შეცვლის ისე ცხოვრებას? გაგახსენებთ, ბიბლიაში ღმერთი ეუბნება ადამიანებს, რომ მათ ახალ გულს ჩაუღებს, ლოცვაშიც არის, „ღმერთო, მომეცი ახალი გული, წრფელი გული“. ამ ორი წლის განმავლობაში ეროვნული მოძრაობა დაერქვა ქუჩის მოძრაობას და მხოლოდ საპროტესტო ექსცესებს. მარგინალიზაცია მოხდა საზოგადოების განათლებული ნაწილისა, რომელიც წესით, უნდა ჩადგომოდა სათავეში ამ მოძრაობას და უნდა ეკისრა წინამძღოლის ფუნქცია. ცხოვრების ასპარეზზე საიდანაც გამომხტარმა ძალებმა სრული მარგინალიზაცია მოახდინეს და დაიქვემდებარეს ინტელექტუალური ელიტა

და ყველაირად შეეცადნენ მოესპოთ არჩევნების ჩატარების შესაძლებლობა. სიტუაციას გადაარჩინდა შეთანხმება მაშინდელ ხელისუფლებასთან. ისინიც ადამიანები იყვნენ და გული შესტკიოდათ. ძალიან კრტიკულად ვარ განწყობილი ჯუმბერ პატიაშვილის მიმართ, მაგრამ ვერ ვიტყვი, რომ ბოროტია და ახალგაზრდების დახოცვა უნდოდა. შეიძლებოდა შეთანხმება ადამიანურ საფუძველზე, იმაზე, რომ ჩვენ ერთი სამშობლო გვქონდა და ის ერთად უნდა გადაგვერჩინა. გადარჩენა იქნებოდა მრავალპარტიული და დემოკრატიული არჩევნების დანიშვნა, რომელშიც აუცილებლად გაიმარჯვებდა კულტურული და ინტელექტუალური ელიტა, რომელიც შემდეგ ზომიერი და თანდათანობითი გზით თან გაიყოლებდა ხალხს. ეს ძალიან კარგად იცოდნენ ე. წ. არაფორმალეზმა და საპროტესტო მოძრაობის ლიდერებმა, და სწორედ ამიტომ მოხდა 9 აპრილიც, რომ ამ ტალღაზე მოსულიყვნენ ისინი ხელისუფლებაში. ამით გამოირიცხა არჩევნები და ინტელექტუალური და ზომიერი გზა. ვეთანხმები ბ-ნ ივლიანეს, მაშინაც ვამბობდი, რომ ეს დანაშაული იყო ზნეობრივი და იურიდიული თვალსაზრისითაც, და მისი მოთავეები უნდა დასჯილიყვნენ. რა პასუხი უნდა მოგვეთხოვა როდინოვისთვის, რომელსაც თავად ვიწვევდით მიტინგის დაშლისკენ, და ჩვენს ქალებს და ბავშვებს ტანკებს წინ ვუყენებდით. 9 აპრილის შესახებ კრიტიკული წერილი იმ პერიოდში ვერსად გამოვაქვეყნე, 1992 წელს ძლივს დავბეჭდე. მასში მაქვს აღწერილი, რომ იმ დამით, როდესაც უკვე საავადმყოფოებს ამზადებდნენ, ერთი ჩემი ახლობელი ექიმი არამიანცის საავადმყოფოდან პატრიარქთან გაიქცა ამ ბრძანების შესატყობინებლად, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ პატრიარქთან უკვე დარეკილი იყო ხელისუფლებიდან. მას დაურეკეს და სთხოვეს, როგორმე დაეშალა ეს მიტინგი. ეს საოცრად სიმბოლური, შეიძლება ითქვას, არქეტიპული სცენაა: ასაკოვანი ადამიანი, პატრიარქი (თან ისინიც სულ რელიგიური ენით ლაპარაკობდნენ) დამით მიდის მომიტინგეებთან და მოახლოებულ საფრთხეზე ელაპარაკება და იქვე, ეკლესიის ეზოში გადანაცვლებას სთხოვს. ზვიად გამსახურდიას ხალხის დაშლისკენ მოუწოდებს, ის კი პასუხობს, რომ ამას ვერ გააკეთებს, იმიტომ რომ მოლაღატედ გამოაცხადებენ, თითქოს ეს ყოფილიყო ახლა მთავარი. 1978 თუ 79 წელს, როდესაც მოინანია დისიდენტობა და დააბეზლა ამერიკელი ჟურნალისტები, რატომღაც არ ეშინოდა მოლაღატედ გამოცხადების. მე ვიცი ის ადამიანები, რომლებიც დღესაც ამყობენ იმით, რომ როდესაც პატრიარქმა მათ დაშლა სთხოვა, პირველებმა დაიყვირეს უარის ნიშნად. იმათ, ვინც ასე შებღაოდა პატრიარქს, ერთი ნაკაწრიც კი არ ჰქონია, როგორც მიტინგის არც ერთ მოთავეს. დაიხოცა ხალხი, მოიწამლა უამრავი ადამიანი, მაგრამ ისინი ორი წლის შემდეგ აღარავის გახსენებია. მერე დაიწყო გლოვის რიტუალი. საიდანღაც გამოჩნდნენ ძალიან უცნაური მასის ნაწილაკები და დაიკავეს ის ადგილი, სადაც ეწყო სამგლოვიარო გვირგვინები. ეკლესია და ინტელიგენცია ახლა მათ სთხოვდა დაშლას, იმიტომ რომ მოწამლული იყო იქაურობა, ყველაფერი გაჟღენთილი იყო იმ საშინელი გაზით, მაგრამ არც მაშინ დაუჯერეს ვინმეს. დაუკვირდით ირაციონალიზმის დონეს. ამ დროს თქვა აკაკი ბაქრაძემ, მეგონა მთელი ცხოვრება სინათლეს ვალვიძებდი, მაგრამ თურმე სიბნელე გამომიღვიძებიაო.

მაშინდელ მიტინგებში მე მონაწილეობა არ მიმიღია, იმიტომ, რომ ჩემთვის აბსოლუტურად მიუღებელი იყო ის ლოზუნგები. 9 აპრილის მიტინგი დაიწყო აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმების მოთხოვნის ლოზუნგით. შემდეგ ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ და სხვებმა, ამ მოთხოვნას საბჭოთა კავშირიდან გამოყოფის მოთხოვნა დაუმატეს. მოგვიანებით მე და ბ-ნმა აკაკი ბაქრაძემ ერთად ვნახეთ იქ გადაღებული შეუმცირებელი, სრული მასალა. მთლიანობაში ეს ყველაფერი ისეთ სიგიჟედ ჩანდა, რომ *ველიჩკოს* ნათქვამი ამასთან შედარებით ძალიან რბილად მოგვიჩვენებოდათ. ბ-ნმა აკაკიმ თქვა მაშინ, რომ მთელი ცხოვრება ვფიქრობდი, რატომ შეუერთა მეფე ერეკლემ საქართველო რუსეთსო. ვერავინ იტყოდა, რომ პატრიოტი არ იყო და საქართველო არ უყვარდა, მთელი ცხოვრება ხმალი არ ჩაუგია ქარქაშში, რატომ უნდა შეეერთებინა მას თავისი ქვეყანა რუსეთისთვის? და მხოლოდ ახლა მივხვდი ამის მიზეზს, ეს გარეშე მტრების შიშით კი არა, ქართველებს რომ

ერთმანეთი არ ამოეწყვიტათ, იმიტომ გააკეთათ. ასეთი დასკვნები ჩნდებოდა უკვე, ისეთი საშინელი სურათი იხატებოდა.

ამ ისტერიული და ირაციონალური გზით განვითარდა აზროვნება. 9 აპრილმა აიღო ისეთი ისტერიული ნოტა, რომელიც მსჯელობას და რეფლექსიას გამორიცხავდა. ახლაც ისტერიული რეგისტრია გამეფებული ყველგან. ეს არის გაგრძელება იმ ისტერიული და არანორმალური რეგისტრისა, რომელიც არ გაძლევს მშვიდად აზროვნების და ყოფნის საშუალებას. რითი განსხვავდება ეს ორი 9 აპრილი? – პირველი განგებ დადგმული სპექტაკლი იყო, დღეს კი, სიტუაცია დაძაბულობის ისეთ ხარისხშია ასული, რომ 9 აპრილი უკვე გარდაუვალია. ჩემთვის რომ ეკითხათ, 9 აპრილს არ დავამთხვევდი ამ თარიღს, დავამთხვევდი 14 აპრილს, რომელიც მართლა გამარჯვების დღეა. საბჭოთა კავშირის ისტორიაში არნახული მასშტაბის მანიფესტაცია იყო და მშვიდობიანად დამთავრდა.

და ბოლოს, მინდა 1989 წლის ერთი პატარა ჩანაწერი წავიკითხოთ და ამით დავასრულო საუბარი: „მამასადამე, უკვე რამდენიმე სახის ტერორი დავასახელებთ. ტერორი მთავრობის მხრიდან, ტერორი ე.წ. ეროვნული მოძრაობის მხრიდან, ტერორი მასის მხრიდან, ტერორი ტექნოკრატიული ინტელიგენციის მხრიდან, არსებობს კიდევ რელიგიური ტერორი. ამაზე იტყვის სწორედ კაცი, ეს უბედურებალა გვაკლდაო. დიან, ჩვენ ქრისტიანობას თავიდან ვიწყებთ, მაგრამ ამჯერად წარმართული რელიგიის მდიდარ ტრადიციებზე კი არ ვაშენებთ, არამედ ურწმუნოებაზე და უკულტურობაზე, მატერიალიზმითა და დიქტატურით გადახრიოკებულ სულზე. უმეტესად მიტინგებზე ატაცებული, ლოზუნგური ქრისტიანობა სწრაფად დაქორწინდა ნეობოლშევიზმზე და რას გვიქადის ეს არნახული სიმბიოზი, კაცმა არ იცის.“

ემზარ ჯგერენია – ჩემი დღევანდელი შრომა ამაოა, იმიტომ, რომ პატრიარქს არავინ მოუსმინა და მე, ადამიანს, რომელიც ვაკეში არ დავბადებულვარ და ვერაზე არ გავზრდილვარ; დავიბადე მარტვილის რაიონის სოფელ გურძევეში, ვინ მომიხმენს ან დამიჯერებს, მაგრამ მაინც ვიტყვი ჩემს სათქმელს. მაპატიეთ, მინდა ცოტა უზრდელიც ვიყო, თუმცა პირველ რიგში საკუთარი თავის მიმართ.

ჩემი დღევანდელი მოხსენების სათაურია: „სად ვართ ჩვენ?“ ამ კითხვას რამდენიმე პასუხი აქვს. პირველი: თამაზ წიფვივაძის სტატიის სათაურს გაგახსენებთ, „გაიღვიძე გრიმა ბიძია, დეპოში ვართ“. მაგრამ მე მაქვს მეორე პასუხიც, და რადგან ახლა გერმანიის შემდეგ ინგლისურის შესწავლაც დავიწყე, ინგლისურად გეტყვით, „თრაქში“ ვართ; უზრდელობაში ნუ ჩამომართმევთ, ეფემეიზმად ჩამითვალეთ.

ახლა, როდესაც ჩემი სტუდენტების წყალობით ხელახლა მიწევს იმ ტექსტების გადაკითხვა, რომლებსაც ჩემი სტუდენტობის დროს ვკითხულობდი, ერთ მოსაზრებამდე მივდი. კონკრეტული ავტორის ტექსტის გაგება, ავტორის მოსაზრებებში უკეთ წვდომა და ინტერპრეტაცია არა მარტო ჩვენი ასაკით, გამოცდილებით ან, გნებავთ, ინტერესით არის განსაზღვრული, არამედ იმ სოციალური რეალობით, რომელშიც ცხოვრება გვიხდება. თუ სოციალური და პოლიტიკური რეალობა ავტორის მიერ გამოთქმული მოსაზრებების საჯაროდ გამოყენების შესაძლებლობას არ იძლევა, მკითხველი ბრმა ხდება არაკონტექსტუალური იდეების მიმართ. უკეთეს შემთხვევაში, იდეები განწირულია სამზარეულოების საუბრებისა და სალონური და სნობური „ბაზარისთვის“. გასულ კვირას ჩემს სტუდენტებს ვთხოვე, წავიკითხათ გერმანელი ფილოსოფოსის, იმანუელ კანტის მცირე ნაშრომი „რა არის განმანათლებლობა“, რათა გვემსჯელა დასავლეთზე, განმანათლებლობის იდეებზე და ქართული საზოგადოების დღევანდელ ვითარებაზე; იმაზე, მიუახლოვდა თუ არა ქართული საზოგადოება ამ ნაშრომში გამოთქმულ იდეებს. მართლაც, ვართ თუ არა 21-ე საუკუნეში, როგორც ამას აღნიშნავდნენ აგვისტოს მშფოთვარე იდეებში ქართველი თუ უცხოელი ექსპერტები და პოლიტიკოსები. მაშინ ყველა კითხულობდა, შეიძლებოდა თუ არა 21-ე საუკუნეში მომხდარიყო ის, რისი მოსმწრენიც აღმოვჩნდით 2008 წლის აგვისტოს ცხელ დღეებში.

რას ნიშნავს, ცხოვრობდე 21-ე საუკუნეში? ნუთუ ადამიანი იცვლება და ვითარდება. ნუთუ, საუკუნეებს და გამოცდილებას შეუძლია, ადამიანებს დაადგინოს სიზარბე, ეგოიზმი, ძალაუფლებისაკენ ველური, უგანაჩენო (მერაბ მამარდაშვილის ტერმინია) ლტოლვა, უარი ათქმევინოს მას ვერბალურ თუ ფიზიკურ ძალადობაზე. შესაძლებელია ახალი ადამიანი, ახალი პოლიტიკა, ახალი მორალი? ქრისტიანული პასუხი ამ კითხვაზე დადებითია. ჩვენ ყველანი ახალი ებრაელები ვართ, ძველ ტიკებში აღარ ვასხამთ ძველ ღვინოს. მაგრამ ეს მხოლოდ მორწმუნე ადამიანისათვის შეიძლება ასე იყოს. თანამედროვე, შიზოფრენიული ადამიანი, რომლის თავი ჰარმონიულად იტევს თანამედროვე რაციონალურ მეცნიერებას, ოკულტიზმს თუ მაგიას, მხოლოდ ერთ გონით რეალობაში როდი ცხოვრობს. ჩემი მეგობარი ზაზა შათირიშვილი ამაზე მოსწრებულად ხუმრობდა, რომ თანამედროვე პროფესორი დღის პირველ ნახევარში მეცნიერია, ხოლო საღამოს ჩაკრების გახსნით და აღმოსავლური სპირიტუალიზმით არის დაკავებული. არადა, თითქოს რაციონალიზმის ეპოქაში ვცხოვრობთ, ეპოქაში, როდესაც პრაგმატული ფილოსოფიის, მეცნიერების, საკუთარი ყოველდღიური ცხოვრების დაგეგმვისა და ანალიზის გარეშე შორს ვერ წახვალ.

პროფესორმა გიგა ზედანიამ აკადემიკოს გურამ თევზაძისადმი მიძღვნილ ლაუდაციოში აღნიშნა, რომ „*თანამედროვე უნივერსიტეტები წარმოადგენს რაციონალიზმის ანკლავებს*“. მგონი, ამ მოსაზრებას ყველა ჩვენთაგანი დაეთანხმება, მაგრამ უნივერსიტეტებმა რაციონალიზმის ანკლავის ფუნქცია რომ შეასრულოს, ამისათვის აუცილებელია არსებობდეს უნივერსიტეტები და ხანგრძლივი საუნივერსიტეტო ტრადიცია. მაგრამ საქმე ის არის, არსებობს თუ არა საქართველოში ისეთი ტრადიცია, ინსტიტუციური მეხსიერება, ცხოვრების პრაქტიკა, რომელიც შეიძლება დასავლური ღირებულებების დანერგვას თუ არა, ადაპტაციას მაინც შეუწყობდა ხელს? აქვს თუ არა საფუძველი ფრაზას, „*მე ვარ ქართველი და მაშასადამე, ვარ ევროპელი*“, თუ საქმის ვითარებას უფრო ადეკვატურად მოერგება გამონათქვამი „*მე ვარ ქართველი და არავითარი მაშასადამე*“. თუ ეს ორი გამონათქვამი იდეოლოგიური კლიშეა და არაფერი აქვს საერთო რეალობასთან, რომელშიც ვცხოვრობთ?

უკვე ძალიან ბევრი კითხვა დავსვი, არა მგონია, რომელიმე მათგანზე ამომწურავად გიპასუხოთ, მაგრამ მოდით, ერთად ვცადოთ პასუხის გაცემა. დავუბრუნდეთ კანტის ზემოთნახსენებ ტექსტს, „*რა არის განმანათლებლობა*“, რომელიც 1784 წელს გამოქვეყნდა. კანტის ეს ნაშრომი დღესაც იქცევს ყურადღებას. რამდენიმე ციტატას წავიკითხავთ: „*გვეჩვენებს გამბედაობა, ეს არის განმანათლებლობის მოწოდება*“. იქვე, მომდევნო აბზაცში კანტი წერს: *სიზარმაცე და მშობრობა, გაუბედაობა წარმოადგენს მიზეზს იმისა, რომ ადამიანთა დიდი უმრავლესობა, რომელიც ბუნებამ უკვე დიდი ხანია გაათავისუფლა სხვების ხელმძღვანელობისაგან, მთელი ცხოვრების მანძილზე არასრულწლოვან, უმწიფარ ადამიანებად რჩებიან. ადამიანმა არავის არ უნდა ჩააბაროს თავისი აზროვნება. ახალგაზრდებსაც თავიანთი აზროვნება უნდა ჰქონდეთ. როგორც კანტი ფიქრობს, განმანათლებლობა ასევე გულისხმობს აზროვნების საჯარო გამოყენებას. განმანათლებლობისათვის საჭიროა მხოლოდ თავისუფლება და თანაც ყველაზე უწყინარი თავისუფლება, სახელდობრ, ყველა შემთხვევაში საჯაროდ გამოიყენოს საკუთარი გონება.*

ახლა შევეშვათ კანტის იდეების მიმოხილვას და ვნახოთ, რა ხდება 1784 წლისთვის საქართველოში, რა იდეები მოძრაობენ აქ, რაზე ბჭობენ ამ დროს ქართველი ინტელექტუალები და რა წარმოადგენს რეფლექსიის საგანს. ევროპულ მე-18 საუკუნეს ქართულ მე-18 საუკუნეს თუ შევადარებთ, სულ სხვა სააზროვნო სიატუაციაში აღმოვჩნდებით. ეს არის ვახტანგ მეექვსის, ვახუშტი ბატონიშვილის, თეიმურაზ მეორის, ბესიკის ეპოქა. პირველი, რაც თვალში გეცემათ, ეს არის ამ ეპოქის ქართველების (რამდენიმე გამონაკლისის გარდა) ორიენტაცია ლიტერატურაზე, მხატვრულ შემოქმედებაზე და არა სოციალურ ფილოსოფიაზე. ქართული აზრი უაღრესად მწირია პიროვნების თავისუფლების, სახელმწიფოს რაობის, თავისუფლების საზღვრების კვლევით. თეიმურაზ მეორე ამ დროს წერს „*ხილთა ქებას*“: „*მარწყვმან თქვა: „მოვალ პირველად, მე ვერ მომიწერებს ხილია, / ფერად მსვავსი ვარ ლაღისა, მერმე საჭმელად ტკბილია, / წინ რასა*

მისწრობს ტყემალი, მჟავე არის და გრილია, / მისგან ჩვიან ყველანი – „ვეჭამე, მომკვითა კბილია. / ტყემალმა უთხრა: „შეგარცხვენს ეგ შენი საუბარია, / უარესი ხარ ყველასა, არა ხარ ხილთა დარია, / თავსა მოგჭამენ ჭიანი, – ძირი გაქვს მეტად მწარია, / უჩემოდ ლხინი არ ვარგა, არცარა სანუკვარია“. ეს არის ქართული სოციალური ფილოსოფია. აქვე გაგახსენებთ თეიმურაზის კიდევ ერთ ნაწარმოებს – „გაბაასება რუსთველთან“, სადაც რუსი ქალბატონის სილამაზით (ეს ქალბატონი გახლავთ ბუტულინა) მონიბლული პოეტი რუსთაველს მიმართავს და ამბობს, რუსი ქალბატონის სილამაზესთან ნესტან-დარეჯანის მშვენება რა მოსატანიაო და ბუტულინას უხსნის, რომ რუსთაველი ცუდ დროში დაიბადა, ხუთასი წლის წინ ცხოვრობდა და ნესტან-დარეჯანი ამიტომ გამოიგონა, თორემ ის რომ ენახა, ამას აღარ გააკეთებდაო. ბესიკი ამ დროს წერს „რძალ-დედამთილიანს“ (თუმცა მისი „ტანო ტატანო“ შედეგია, მე პოეზიის მიმართ პრეტენზია არ მაქვს). ამით იმის თქმა მსურს, რომ ქართული აზრი არასოდეს მუშაობდა იმ თემებზე, რომლებიც ევროპამ შექმნა. ჩვენთან არ ჩამოყალიბებულა არც პიროვნების თავისუფლების, არც წესრიგის, არც ბიუროკრატის, სახელმწიფოს თეორიები. შესაბამისად, ჩვენს კულტურას არ ესმის არც თავისუფლების და არც წესრიგის კატეგორია.

მხოლოდ მე-19 საუკუნეში ჩნდება ამ თემებზე პირველი წარმოდგენები. ქართული ნაციონალიზმი აყალიბებს გმირის იდეას, რომელსაც ბაზალეთის ტბის ძირას ძინავს და რომლის გავლითაც ხალხი ელის. ეს გმირი ჯერ ზვიად გამსახურდიას მესიანისტურ იდეაში პოვებს თავის გამოხატულებას, შემდეგ ელუარდ შევარდნაძის ქარიზმაში. ამასწინათ რამაზ საყვარელიძე იღებდა ინტერვიუს ელუარდ შევარდნაძისაგან. ბ-ნ რამაზს რომ შევხედე, თვალები გაფართოებული ჰქონდა, თითქოს უფრო მეტი უნდოდა გაეგო იქიდან, რასაც შევარდნაძე ამბობდა, იმიტომ რომ ის ხომ სიბრძნეს ამბობს, და მის უკან დამალულია რაღაც ისეთი, რაც უნდა ამოიკითხოს ნებისმიერმა პოლიტოლოგმა. დღეს მიხეილ სააკაშვილის წესრიგშია ეს განივებული. ამიტომ, ქართული საზოგადოება მუდმივად მერყეობს მონურ მორჩილებასა და ამბოხს შორის. გმირებს არ შეუძლიათ რუტინა. მათთვის უცხოა პროფანული ყოველდღიურობა. ქარიზმის რუტინიზება, ანუ მისი ყოველდღიურობაში გადასვლა, ინსტიტუციონალიზაცია ადვილი ამოცანა არ არის. რუტინიზება ნიშნავს ინსტიტუციონალიზმის მშენებლობას, მკაფიო რეგულაციების შემოტანას, შემდეგ, პროცედურების მკაცრ დაცვას. ასეთი გამოცდილება ჩვენს კულტურაში არ არის, ამიტომ ჩვენს სინამდვილეში ქარიზმა, მაღლი, გმირული პათოსი უპირატესობს მუხლჩაუხრელ შრომაზე, ინსტიტუციებზე, პროცედურებზე. შესაბამისად, პოლიტიკური სისტემა ჩვენთან ბატონობს სხვა სისტემებზე და ფაქტობრივად, სოციალურ სივრცეში არ რჩება პოლიტიკისაგან თავისუფალი არც ერთი ავტონომიური ადგილი.

საინტერესოა კიდევ რამდენიმე საკითხი, მაგალითად, წესრიგთან დამოკიდებულება. ჩვენთან წესრიგი ყოველთვის გარედან არის შემოტანილი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ არასოდეს არ ვართ ჩვენი წესრიგის შემოქმედები, შემომტანები. საშუალო სტატისტიკური ქართველისთვის რას ნიშნავს ევროპული წესრიგი? ევროპა ესმით, როგორც მხოლოდ ჰომოსექსუალიზმი, მხოლოდ შავკანიანის უფლებები, მარგინალურ ჯგუფებზე საუბარი. ამიტომ, ასეთი ევროპა ჩვენ არ გვინდა და იგი ჩვენი კულტურის მტერი გვეგონია. ჩვენს წარსულში თავისუფლების, სახელმწიფოს, წესრიგის, პასუხისმგებლობის სოციალური და ფილოსოფიური „რელსები“ რომ ყოფილიყო, თანამედროვეობისათვის მისი ეფექტი მაინც უმნიშვნელო იქნებოდა და რატომ – ყოველ იდეას მისი გადამტანი ინსტიტუტები, ე.წ. სოციალიზაციის აგენტები სჭირდება. ასეთი აგენტები კი, ჩვენს წარსულში არ არსებობდა. ევროპაში ამ ფუნქციას უნივერსიტეტები ასრულებდნენ. მე-12 საუკუნიდან მოყოლებული ევროპას უწყვეტი საუნივერსიტეტო ტრადიცია აქვს. ევროპელი ინტელექტუალები უნივერსიტეტიდან უნივერსიტეტში მოძრაობენ. ისინი იდეებს წერილობით ცვლიან, იმართება დისკუსიები, და რაც მთავარია, უნივერსიტეტები დიდი ავტონომიით სარგებლობენ. საქართველოში მხოლოდ მე-19 საუკუნეში ქმნის ილია ჭავჭავაძე „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ და ამ ინსტიტუციის ზეგავლენით იქმნება

ქართული ნაციონალიზმი. ქართული უნივერსიტეტი ყალიბდება 1918 წელს, მაგრამ მის დამოუკიდებლობას ბოლო ედება ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვასთან ერთად.

შემდეგი თეზისი: ჩვენ გვაქვს ძველი კულტურა, მაგრამ ვართ ახალგაზრდა სახელმწიფო. შესაბამისად, არსებობს დაპირისპირება ძველ კულტურასა და ახალგაზრდა სახელმწიფოს შორის. ძველი კულტურა არ იცნობს მოქალაქის ცნებას. იგი ძმობის ეთიკას (ტრანსფორმირებული სახით ეს შეიძლება იყოს „ქურდული გაგება“ ან არისტოკრატიზმი, სნობიზმი) ემყარება. სახელმწიფო, მხედველობაში მაქვს რესპუბლიკა, ორიენტირებულია მოქალაქის ნებაზე. მოქალაქეობა გულისხმობს მოქალაქის მხრიდან სახელმწიფოს კონტროლს, მოქალაქეების ურთიერთკონტროლს, კანონის უზენაესობას, სუბერენისადმი მორალურ ერთგულებას, აქ კი, კულტურაში, საკონსტიტუციო პატრიოტიზმის მაგივრად გვაქვს ქვეშევრდომის მონური მორჩილება მისი სუბერენის მიმართ. ჩვენ დამძიმებულები ვართ კულტურით, უპირატესად მხატვრული ლიტერატურით. მხატვრული ლიტერატურა, პოეზია, რეფლექსია არ არის. რეფლექსია შეიძლება არსებობდეს ლიტერატურის კრიტიკის სახით, მაგრამ რა სახის ლიტერატურული კრიტიკაც გვაქვს, ეს ყველამ კარგად ვიცით. ბალტიისპირეთის ქვეყნები, რომლებიც ასე დამძიმებულები არ ყოფილან თავიანთი წარსულით და ლიტერატურით, დასავლეთის დაუფლებასა და სახელმწიფოს ფორმირების საქმეში ბევრად წინ აღმოჩნდნენ, ვიდრე შუემრის კულტურის მემკვიდრე ქართველები.

და ბოლოს მინდა ვისაუბრო იმაზე, თუ სად ვართ, ან რა ჰქვია იმ მდგომარეობას, რომელშიც ვიმყოფებით. აქ მოვიყვან გერმანელი სოციოლოგის, ჰელმუტ პლესნერის ცნებას „დაგვიანებული ერი“. ის ცდილობდა აეხსნა, როგორ მივიდა გერმანია ნაციონალ-სოციალიზმამდე. მისი თქმით, გერმანიაში არ მოხდა განმანათლებლობის იდეების ინტერნალიზაცია, – ათვისება გერმანელების მიერ, – გერმანიამ დაიგვიანა ინდუსტრიალიზაციის პროცესი, გერმანიამ ვერ შექმნა სახელმწიფო ისე, როგორც მისმა მეზობელმა საფრანგეთმა თავის დროზე, და ამ ყველაფრის შედეგად, ნაციონალიზმი უცებ დაატყდა თავს ამ ქვეყანას. უცებ გაერთიანდნენ, და გაუჯერებლობა ამ ნაციონალური იდეით მოხდა იმ ფორმით, რასაც ნაციზმი ჰქვია. ანუ, ჩვენ ვართ დაგვიანებული ერი. ჩვენი მატარებელი წასულია დიდი ხანია, ჩვენ დაგვაგვიანდა და როდის დავეწევით ამ მატარებელს, ჯერჯერობით ჩემთვის უცნობია.

ნინო დანელია – ვფიქრობ, მოხსენებებმა ბევრი კითხვა წარმოშვა.

ქ-ნმა ნაირამ საზოგადოების განვითარებაზე თუ პირიქით, სტაგნაციაზე ისაუბრა. მან თქვა ერთი ძალიან მნიშვნელოვანი რამ, რომ რადიკალიზაციის რეგისტრი, რომელიც 1989 წელს ჩაისახა, ახლაც გრძელდება. ჩვენთვის ალბათ განსაკუთრებით ყურადსაღებია ის ბოლო ციკლატა, რომელიც ქ-ნმა ნაირამ წაგვიკითხა მრავალმხრივი დიქტატის შესახებ. ეს დიქტატი მართლაც რადიკალურ ფორმებს იღებს; ადამიანებს ძალიან უჭირთ ერთმანეთთან მისასვლელი გზების პოვნა, ვერც განსჯას და გაანალიზებას იწყებენ, თუ როგორ უნდა დაღწიონ თავი არსებულ ვითარებას.

დისკუსიას განსწილად ვაცხადებ.

ლიკა ნადარაია, ქალთა პოლიტიკური რესურს ცენტრი – ჩვენ გამოუდებით გვესმის პროვინციული დამოკიდებულება ჩვენი საკუთარი სახელმწიფოებრიობის, პრობლემებისა და ფსიქოლოგიური განვითარებისადმი. მაგრამ არ ჟღერს მკაფიოდ საერთაშორისო ვექტორი. ის, რაც ჩვენ დაგვემართა, იქნებ დაგვემართეს? ის ეროვნული ტალღა, რომელიც ჩვენს თვალწინ სამ წელიწადში აგორდა და გადალექა საბჭოთა კავშირი, და საქართველოს მსგავსად განვითარდა სხვა ქვეყნებშიც, ჩვენი ფსიქოლოგიური შედეგია, ჩვენი ისტერიულობის გამოვლენა თუ კარგად დადგმული პოლიტიკური სპექტაკლი?

ემზარ ჯგერენაია – დამნაშავე, ვფიქრობ, ყოველთვის საკუთარ თავში, საკუთარ გადაწყვეტილებებში, და წარმოიდგინეთ, ჩვენს სიზმრებშიც, უნდა ვეძებოთ. იმიტომ რომ

გარეთ პროექტირება ჩვენი პრობლემების, მთავრდება იმით, რომ ჩლუნგდება ჩვენი რაციონალური აზროვნების უნარი. ამიტომ პირველ რიგში იმაზე უნდა ვიფიქროთ, ვინ ვართ, რას ვაკეთებთ და სწორად ვიქცევით თუ არა. გარეთ ყოველთვის იქნება სიტუაცია, რომელიც შეიძლება ჩვენთვის ხელსაყრელი არ იყოს. შიგნით მუშაობა, საკუთარი თავის დადანაშაულება და გზების ძიებაა საჭირო.

ნარია გელაშვილი – ჩვენი არსებითი ნაკლი, რაც გამოიხატა მთელი ამ ხნის მანძილზე, დამნაშავის გარეთ ძიებაში მდგომარეობს. ეს არის ჩვენი პრობლემა. შეთქმულების თეორიები, ფატალიზმი და დეტერმინიზმი, ჩემთვის სრულიად მიუღებელია. ეს არ არის სწორი, არ მართლდება ცხოვრებით. იმიტომ რომ სწორედ მაშინ ხდება შენტვის გარეთ არსებული საფრთხე ფატალური, როცა შინაგანად ხარ დაშლილი და მოუძნადებელი. საფრთხე ყოველთვის იქნება. გარე სამყაროს თავისი ინტერესები აქვს. მაგრამ როდესაც ხელისუფლებაში მოდიხარ და მოგეთხოვება შიგნიდან ააშენო შენი ქვეყანა, მთელი ძალისხმევა იქითკენ უნდა იყოს მიმართული. მსოფლმხედველობაც ასეთი უნდა ჩამოყალიბდეს, რომ ჩვენ შეგვიძლია ჩვენი ძალებით ავაშენოთ ჩვენი ქვეყანა, არსებობს საფრთხეები, მაგრამ თუ ვიქნებით პატიოსნები, შრომისუნარიანები, განათლებულები, ჩვენ შევძლებთ ამ საფრთხეების თავიდან აცილებას. თორემ, უამრავი სცენარი შეიძლება დაიწეროს კრემლში თუ ვაშინგტონში, და ვერც ერთი ვერ განხორციელდეს თუ შენ შენს ადგილას ხარ, თუ საკუთარი ქვეყნის ერთგული ხარ. მაგრამ ვიმეორებ, ჩვენი მთავარი ნაკლი სწორედ მტრის ხატების შექმნა და ჩვენი უბედურების სხვაგან ძიება იყო.

ჩემი აზრით, უფრო მეტი ოპტიმიზმის საფუძველს იძლევა საკუთარი შეცდომების აღიარება. როგორი მძიმე და ტრაგიკულიც არ უნდა იყოს თანამედროვე ეპოქა, მას ერთი რამ ახასიათებს: ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს და დიდი გავლენის მოხდენა შეუძლია ინტელექტუალურ სიძლიერეს და ზნეობას. როდესაც ხარ გონიერი, წესიერი, ზნეობრივი და მობილიზებული, ამას აქვს გასავალი დღევანდელ მსოფლიოში.

ნინო დანელია – როგორც პოლიტიკური ლიდერები ხშირად ამბობენ, რადიკალიზმი და ნაციონალიზმი საზოგადოებრივი დაკვეთაა. მაინტერესებს თქვენი აზრი ამის შესახებ, თუკი ეს მართლაც ასეა, რა უნდა მოიმოქმედონ ღირსეულმა პოლიტიკოსებმა იმისათვის, რომ შეცვალონ ქვეყნის ეს მიმართულება.

სოსო დუმბაძე, სტუდენტი – აქ გამუდმებით ისმის სიტყვები „ჩემი“, „ჩვენი“, „ჩვენ“. ჩემი აზრით, ეს სწორედ ნაციონალიზმის გამოხატულებაა. როდესაც ამბობ სიტყვას „ჩვენ“, ამით ერთი სიტყვით აერთიანებ რაღაც ჯგუფს, მთელ ერს. მე არ მჯერა ისეთი ფუნქციის, როგორიც არის ნაცია. არადა, ნაციონალიზმი სწორედ იქედან იწყება, როდესაც ხდება საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფების იზოლირება.

ემზარ ჯგერენია – ნაციონალიზმისთვის დამახასიათებელია ტრადიციის გამოგონება. მე არ ვარ ამ ცნების გამომგონებელი, ამას აღიარებს ნაციონალიზმის თემაზე მომუშავე ყველა ცნობილი ადამიანი. დავით აღმაშენებელი არ ყოფილა ნაციონალური სახელმწიფოს მეფე და საერთოდ, ნაციონალიზმი შუა საუკუნეებში არ არსებულა. ნაციონალიზმი ახდენს ისტორიის გადაწერას, და იმისათვის, რომ შექმნას ნაციონალური ნარატივი, გადაწერს ისტორიას და ის ადამიანები, რომლებიც შუა საუკუნეებში მოღვაწეობდნენ, წარმოგვიდგებიან როგორც ნაციონალური გმირები. დავითის ეპოქა ფეოდალიზმის ეპოქაა, მეფე ყველას მეფეა, ის არის ყველას მეფე, ვინც მის სუვერენობას აღიარებს; მისი „გალობანი სინანულიანი“ არის ქრისტიანული ტექსტი. მაგრამ ნაციონალიზმს სჭირდება ტრადიციის გამოგონება. ჩვენ გავვიგია ის წიგნები და გამოკვლევები, სადაც ასაბუთებენ ფაზისის აკადემიის არსებობას. თუნდაც ფილოსოფიის ინსტიტუტის მიერ გამოცემული ფილოსოფიური ლექსიკონი აიღეთ: ბაკური, აიეტი, ფარტაძი, როგორც ფილოსოფოსები არიან წარმოდგენილები. და ეს არის

ქართველი ერის საკუთრება. ეს არის ნაციონალიზმის ბუნება. ჩემს მოხსენებაში მე იმის ჩვენება მინდოდა, რა ნარატივში ვცხოვრობთ. „ჩვენ“, ჩემი აზრით, არის ის, რაც მე მგონია, რომ არის „ჩვენ“.

ნინო ჯაფიაშვილი, ჟურნალისტი – ბ-ნმა ივლიანემ ბრძანა, რომ მიხეილ სააკაშვილის შემდეგ ხელისუფლებაში შესაძლოა მოვიდეს ძალა ნაციონალისტური პროექტით, ან ძალა, რომელსაც შევარდნაძის მსგავსად არ ექნება არავითარი პროექტი, ან მესამე ძალა, რომლისთვისაც მნიშვნელოვანია ევროპული ღირებულებები.

თქვენ არ გისაუბრიათ იმაზე, ვის უფრო მეტი შანსი აქვს ხელისუფლებაში მოსასვლელად, თუმცა ყველაზე საინტერესო ეს არის.

ემზარ ჯგერენია – მოდით, მე გიპასუხებთ ამ შეკითხვაზე. გაიმარჯვებს ყველაზე ბნელი, ყველაზე ნაციონალისტური ძალა. იმიტომ რომ ასეთია ეს ქვეყანა, იმიტომ რომ ასეთები ვართ ჩვენ.

ნინო ჯაფიაშვილი – ქ-ნ ნაირასთანაც მაქვს შეკითხვა. თქვენ ბრძანეთ, რომ თქვენს თაობას დანაშაულის გრძნობა აქვს იმის გამო, რომ ვერ შექმენით ისეთი სივრცე, სადაც ადგილი იქნებოდა სიცოცხლისთვის. თუ გიფიქრიათ ამის მიზეზებზე? ასევე მაინტერესებს თქვენი აზრი იმის შესახებ, რატომ განიცადა მარცხი ხელისუფლებაში მოსულმა ახალგაზრდა თაობამ.

ერთ შეკითხვას ბ-ნ ემზარსაც დაუუსვამ. თქვენ თქვით, რომ 9 აპრილს არ დარქმევია სწორი სახელი, ეს მოვლენა სწორად არ შეფასებულა. დღესაც დაახლოებით იგივე სიტუაციაში ვართ, იმიტომ რომ არ ვიცით, რა იქნება ხვალინდელი 9 აპრილი, ბრძოლა უფრო მეტი დემოკრატიისთვის თუ ბრძოლა ძალაუფლებისთვის. ვინც იბრძვის მეტი დემოკრატიისთვის, ძალიან საეჭვოა, რომ მათ ჰქონდეთ წარმოდგენა პიროვნულ თავისუფლებაზე. რა გამოსავალს ხედავთ ამ ჩაკეტილი წრიდან?

ნაირა გელაშვილი – მე თავიდანვე ვთქვი, რომ ჩვენ ვერ მოვახერხებთ იმ სივრცის შექმნა, სადაც ადამიანებს რაღაცის გარანტია ექნებოდათ. ეს იმიტომ კი არ მოხდა, რომ ჩვენ არ ვეცადეთ, როგორც უკვე გითხარით, საზოგადოების იმ ფენას, რომელსაც მეც მივეკუთვნები, წიგნიდან თავი არ აუღია, მაგრამ 1988-89 წლებში სწორედ ამ ფენის მარგინალიზაცია მოხდა, ის გვერდზე იქნა გაწეული. განათლებამ, სულიერმა იდეებმა და ცოდნამ დაკარგა თავისი ადგილი და მნიშვნელობა. ცხოვრების სადავეები სხვა ძალების ხელში აღმოჩნდა. ერთ მაგალითს მოვიყვან, რომელიც ჩემთვის პირადად არის ძალიან მნიშვნელოვანი და მწარე გამოცდილება.

თქვენ კი აგვიკრძალებთ სიტყვა „ჩვენ“, მაგრამ მისი ამოგდება არ შეიძლება. ამ სიტყვაში კონკრეტული შინაარსი შეგიძლიათ ჩადოთ, გააჩნია, რას გულისხმობთ. ეს შეიძლება იყოს ადამიანთა ერთი ჯგუფი, რომელსაც საერთო იდეალები აქვს, ან მთელი საქართველოს მოსახლეობა, ან სულაც, მთელი კაცობრიობა. ეროვნული მოძრაობის დასაწყისში ერთობის ძალა იყო ძალიან მნიშვნელოვანი, როდესაც ადამიანები ხედავენ, რომ საერთო იდეალების ირგვლივ ერთიანდებიან და ერთად იწყებენ შრომას. „მწვანეთა მოძრაობა“ ამ თვალსაზრისით საქართველოში საწყის ეტაპზე ძალიან მნიშვნელოვანი იყო. მან გააერთიანა არა მარტო სხვადასხვა თაობის ადამიანები, არამედ საუკეთესო მეცნიერებიც. და სწორედ ცოდნასა და განათლებაზე იყო დაფუძნებული ზურაბ ჟვანიას ხელმძღვანელობით 1989-90 წლებში შექმნილი ეს მოძრაობა. მე ამ მოძრაობას ძალიან უჭყერდი მხარს, იმიტომ რომ ის სწორედ სასიცოცხლო სივრცის გადარჩენისკენ იყო მიმართული, რომელიც უკვე იმ პერიოდში ძალიან დიდ პრობლემას წარმოადგენდა საქართველოში. ჩვენ გვქონდა ილუზია, რომ განადგურებულ მიწას, წყალს, ყველაფერს, რაც უკვე ძალიან დაზიანებული იყო საბჭოთა პერიოდში, გადავარჩენდით, შევაჩერებდით დამანგრეველ პროცესებს, და

შევძლებდით სწორი ეკონომიკური სისტემის აგებას, და ქვეყნის სწორი განვითარების გზაზე დაყენებას. ვფიქრობდით, რომ შევძლებდით ევროპული ქვეყნების მიერ ეკოლოგიის თვალსაზრისით დაშვებულ მწარე შეცდომებს და მათ თავიდან ავიცილებდით. ამის შედეგად კი ჩვენს ბავშვებს, მთელ მოსახლეობას ექნებოდა მოვლილი და სუფთა ბუნება, წყალი, ჰაერი და სივრცე. ამისთვის ბრძოლა იოლი არ ყოფილა, ის ხშირად სასიცოცხლო საფრთხესთან იყო დაკავშირებული. იმიტომ, რომ ამ გიგანტური მშენებლობების უკან, ტრანსკავკასიური რკინიგზა იყო თუ ხულონჰესი, ძალიან ძლიერი და საშიში ძალები იდგა. მაგრამ სულ ცოტა ხანში ეს ეკოლოგიური ცნობიერება ნულამდე დავიდა, საერთოდ აღარ აქვს დღეს ეს მგრძობელობა ჩვენს საზოგადოებას. საოცარი ის არის, რომ „მწვანეთა მოძრაობის“ იდეის დასამარებას ხელი შეუწყვეს ისევ „მწვანეებმა“ პარლამენტში შესვლის შემდეგ. ამას იმიტომ გიყვებით, რომ მთელი ცხოვრება ცდილობ რაღაცის გაკეთებას, იხარჯები, და ბოლოს იღებ ასეთ შედეგს.

ემზარ ჯგერენაია – დერიდას ერთი ძალიან საინტერესო ნაშრომი აქვს ამერიკის კონსტიტუციაზე „ჩვენ, ამერიკელი ხალხი“. შემდგომ ახდენს მის დეკონსტრუქციას და წერს, ის ხალხი უკვე არსებობდა კონსტიტუციის დაწერამდე, და საერთოდ, ვინ იგულისხმება ამ ხალხში. თქვენც მგონი ასეთი ტიპის დეკონსტრუქციას გულისხმობდით. შესაძლოა იმას გულისხმობთ, მე რომ ვლაპარაკობ, ვინ ვარ ამ დროს და ეს ვისი ხმაა. რომელ სოციალურ ჯგუფს წარმოვადგენ როცა ვამბობ სიტყვას „ჩვენ“ ან ვის მივმართავ. ესეც საკმაოდ საინტერესოა, შეიძლება ამაზეც გვემსჯელო.

რაც შეეხება ნინო ჯაფიაშვილის შეკითხვას, რას აკეთებენ ისინი, იდეისთვის იბრძვიან თუ ძალაუფლებისთვის, რასაკვირველია, პოლიტიკოსებმა უნდა იბრძოლონ ძალაუფლებისთვის. პოლიტიკის მთავარი კოდი არის ძალაუფლება. პოლიტიკური პარტია, რომელიც ასე არ იქცევა, არ არის პოლიტიკური პარტია. მაგრამ პრობლემა ის არის, რომ კონფლიქტი ინსტიტუტის შიგნით უნდა გადაწყდეს, პოლიტიკური სისტემის შიგნით. დაუშვათ, ქუჩის აქციები ისე განვითარდა, რომ ხელისუფლება გადადგა, გამოვა ზეგ ვიღაც და ისევ მოუწოდებს ხელისუფლებას გადადგომისკენ. ამიტომ ჩვენი საზოგადოების მთავარი გამოწვევა არის ის, რომ კონფლიქტი გადაწყდეს ინსტიტუტის შიგნით, დიალოგისა და მოლაპარაკების გზით. დასხდნენ პოლიტიკოსები, მოილაპარაკონ, და მიიღონ შესაძლებლის მაქსიმუმი. პრობლემა ის არის, რომ ინსტიტუტებს ვერ ვაშენებთ, ინსტიტუციურად საკითხებს ვერ ვჭრით და ამიტომ მუდმივად ვიქნებით ამბოხსა და მონურ მორჩილებას შორის.

ნიკა წიკლაური, ფოტოგრაფი – ბ-ნო ივლიანე, თქვენ ახსენეთ მომავლის რამდენიმე შესაძლებელი პროექტი: ნაციონალური, ამორფული და პროევროპული იდეების. სამომავლოდ არ გიხსენებიათ პროამერიკული იდეა. როგორ წარმოგიდგენიათ პროამერიკული იდეის შემდგომში წინ წამოწევის ვარიანტი?

ივლიანე ხაინდრავა – მე ვახსენე ჩემს მოხსენებაში, რომ ამერიკანიზაციის წარუმატებელმა მცდელობამ საქართველოში გამოიწვია ამ იდეის დისკრედიტაცია, უფრო ფართო გაგებით, საერთოდ მოდერნიზაციის პროექტის იდეის დისკრედიტაცია. ანტიამერიკული განწყობები ქართულ საზოგადოებაში გახდა ფაქტორი. მანამდე ანტიამერიკული განწყობები, თუ არ ჩავთვლით მარგინალურ ჯგუფებს, ქართულ საზოგადოებაში არ არსებულა. სააკაშვილის დროს ეს განწყობები გაჩნდა. გაჩნდა ისეთი მოღვაწეები მეცადინეობით, როგორიც არის მაგალითად, მეთიუ ბრაიზა. ბუშის პოლიტიკამ საქართველოს მიმართ და სააკაშვილის ფენომენის კონცენტრირებამ და ჰიპერტროფირებამ, თვალის დახუჭვამ და წაყრუებამ იმაზე, რაც ხდებოდა ქვეყანაში, თავისი დალი დაასვა ჩვენს სინამდვილეს. მაგალითად, შარშან ამ დროს ჩატარებული ერთ-ერთი გამოკითხვის მიხედვით ანტიამერიკული განწყობები ფაქტორი გახდა ამ ქვეყანაში. ამიტომ ახლა, თვალს რომ

გადავავლებ პოლიტიკურ სპექტრს, თუ არ ჩავთვლით სააკაშვილს და მის გუნდს, ვინ შეიძლება აღმოჩნდეს ამერიკანიზაციის პროექტის განმახორციელებელი ქვეყანაში, ძნელად წარმომიდგენია.

ამერიკის მიმართ დადებითი თუ უარყოფითი განწყობილება, ევროპისგან განსხვავებით, ყოველთვის უფრო მაღალტემპერატურიანი იყო. ევროპის მიმართ არსებობს ყოველ კეთილგანწყობა, იმიტომ რომ ითვლება, რომ ევროკავშირი კარგი ადგილია, იქ კარგად და უსაფრთხოდ ცხოვრობენ და თუ იქ შევალთ, ჩვენც ასე კარგად ვიცხოვრებთ. ამიტომ ევროპის მიმართ კეთილგანწყობა ჩვენს ქვეყანაში, დაახლოებით 60%-ს დონეზე სტაბილურად არსებობს. პირადად მე მიმაჩნია, რომ თუ საქართველოს აქვს რაიმე პერსპექტივა, ეს ევროპულ სივრცეს და ევროპული ქვეყნების ოჯახს უკავშირდება. ასეთი განწყობები პოლიტიკურ სპექტრში ნამდვილად არსებობს, მათ შორის, ძალიან განსხვავებულ ძალებს შორისაც, მაგალითად, ჩემსა და აკაკი ასათიანს შორის. მასაც მიმაჩნია, რომ საქართველო ევროპული სივრცის ნაწილია. ამიტომ ამ მიმართულებით თანხმობა გაცილებით მეტია. ამ პროექტს წარმატების უფრო მაღალი შანსი აქვს, ვიდრე ამერიკანიზაციის პროექტს.

ნიკა წიკლაური – ბ-ნო ემზარ, თქვენ „დაგვიანებული ერი“ ახსენეთ. თუ ჩვენ მართლაც ვარ „დაგვიანებული ერი“, რომელ მიმართულებას აირჩევს იგი ამ ჩამოთვლილ მიმართულებათაგან?

ემზარ ჯგერენაია – „დაგვიანებული ერი“ აირჩევს ნაციონალიზმს. ეს გამოცდილება არსებობს. ერთგან გამოვაქვეყნე სტატია, რომელშიც ვწერდი, რომ ვიდრე საქართველოს არ ჰქონდა პოლიტიკური ცენტრი და სტრუქტურა, რომელიც მან შეიძინა დამოუკიდებლობის შემდეგ, მას ჰქონდა ბევრი თავი, ბევრი ცენტრი, პლასტელინივით იყო. ჩვენ კი ვუწოდებდით ჩვენს მეფეებს „მეფეს“, მაგრამ ირანში მათ „ხანი“ ეწოდებოდათ, ბიზანტიის ეპოქაშიც მათ „კურაპალატი“ ეწოდებოდათ. პრობლემა ის არის, რომ ისე ვიტყვით, თითქოს ტრადიცია იყოს. არც პოლიტიკური სისტემა გვქონია, არც ბიუროკრატია. ეს არის მიუნჰაუზენის მდგომარეობა, როცა ჭაობიდან საკუთარი თავი თვითონ უნდა ამოიყვანო. რა არის გამოსავალი? შიგნიდან უნდა შევიცვალოთ, ღირებულებების დონეზე შეცვალოთ საჭირო, მაგრამ ჩვენ ეს არ გვინდა.

ბექა მინდიაშვილი, ომბუდსმენის აპარატთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრი – შეიძლება ტრადიციის გარეშეც არსებობდეს ქვეყანა და ჰქონდეს სამართალი. ეს ევროპულ ქვეყნებშიც შეიძლება იყოს. ძალიან დიდი ტრადიცია არ სჭირდება, ვთქვათ, პატრულის გამართულად მუშაობას და მის მიმართ თავისი ფუნქციის შესრულების გამო კეთილგანწყობილების შექმნას. ტრადიცია არც სასამართლოს გამართულ მუშაობას შეეწინააღმდეგება. ჩვენ ყოველთვის ვსაუბრობთ მოდერნიზაციის პროექტზე კულტურის და ეკონომიკის კუთხით, მაგრამ არაფერს ვამბობთ პოლიტიკურ კონტექსტში დემოკრატიის მიღწევაზე. დემოკრატიის მიღწევა რეალურად შესაძლებელია. ბევრ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყანაში ეს მოხერხდა.

ბოლო წლების განმავლობაში მუდმივად საუბრობენ პრაგმატიზმისა და იდეალიზმის დაპირისპირებაზე პოლიტიკაში. დღევანდელი გადმოსახედიდან ჩვენს პოლიტიკურ სივრცეში შეგვიძლია ასეთი ძალების დასახელება? პირადად მე ძალიან მიჭირს იდეალისტური ძალის დანახვა, იმიტომ რომ წლების განმავლობაში იდეალისტებად მივიჩნევდი „რესპუბლიკელებს“, მაგრამ შემდეგ პრაგმატული იყო მათი გარიგება, ვთქვათ, მონარქისტებთან, ძალასთან, რომლის სლოგანია „ჩვენ გვწამს ღმერთი“. არსებობენ თუ არა იდეალისტები ქართულ პოლიტიკაში, რამდენად შესაძლებელია მათ იმოქმედონ პრაგმატულად და არიან თუ არა ქართულ პოლიტიკაში პრაგმატული ადამიანები დღეს, 9 აპრილის წინ?

ივლიანე ხაინდრავა – სიმართლე გითხრათ, ასეთ დრამატიზებას ჩვენი ალიანსისა „ახალ მემარჯვენეებთან“ მე არ მოვხდენდი. იმაში, რომ მათ ღმერთის სწამთ, პრობლემას ვერ ვხედავ. ჩვენ მათ რწმენას პატივს ვცემთ, თუ ის არ გადაიზრდება ფუნდამენტალიზმში. კონსტიტუციური მონარქია და საპარლამენტო რესპუბლიკა, რომლის მომხრეებიც ჩვენ ვართ, სინამდვილეში გაცილებით უფრო ახლო მოდელებია, ვიდრე რომელიმე მათგანი და საპრეზიდენტო რესპუბლიკა. არა მგონია, რომ დღეს ეს საკითხი აქტუალურად იდგეს.

პრაგმატული ნაბიჯი იყო თუ არა ალიანსის შექმნა, ამაზე ვიტყვი, რომ ეს მართლაც პრაგმატული იყო და დაფუძნებული იყო კვლევებზე. ჩვენ ამ ნაბიჯის გადადგამდე გავიგეთ ჩვენი ელექტორატის დამოკიდებულება ამ საკითხის მიმართ. ოთხი წელი ვიყავით პარლამენტში ერთად ძალიან განსხვავებული სასტარტო პოზიციებიდან. ჩვენ პარლამენტში შევედით როგორც უმრავლესობის წევრები, რევოლუციური ძალის შემადგენელი ნაწილი, ისინი შემოვიდნენ, როგორც ანტირევოლუციური ძალა. ამ წლების განმავლობაში ხდებოდა პოზიციების დაახლოვება და შემდეგ უკვე სერიოზული თანხვედრაც მოხდა, თუმცა არა სრული. პარტიების შერწყმა არ მომხდარა.

არც ირაკლი ალასანიასთან ალიანსი ყოფილა ნაუცბათევი პროცესი. თვეების მანძილზე მიმდინარეობდა კონსულტაციები. ალასანიას აკლია პოლიტიკური გამოცდილება, მაგრამ ეს ბუნებრივია და სხვანაირად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო. მაგრამ ის ტოვებს ტიპოლოგიურად ჩვენთან ახლოს მყოფი ადამიანის შთაბეჭდილებას. თუმცა, თავს ვერ დავდებ, რომ ეს ალიანსი საძულადმო იქნება. იგივე საპრეზიდენტო ხელისუფლების თემაზე, ჩვენ განსხვავებული პოზიციები გვაქვს. მას მიაჩნია, რომ შენარჩუნებული უნდა იყოს საპრეზიდენტო რესპუბლიკა, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თუ მალე შევძლებთ გადასვლას საპარლამენტო მოწყობაზე, კარგი იქნება.

დაგეთანხმებით, რომ მთელი ამ წლების განმავლობაში გარკვეულწილად იდეალისტები ვიყავით, იმიტომ რომ სერიოზული გათვლა, იმაზე, რომ ლიბერალურ პარტიას აქ შეუძლია ხელისუფლებაში მოსვლა, სერიოზული არ იქნებოდა. თუმცა დღეს ეს შანსი შესაძლოა, უფრო მაღალია, ვიდრე სხვა დროს ყოფილა, იმიტომ რომ სერიოზული რეიტინგი გვაქვს. მაგრამ რასაც ემზარი ამბობს, ამასაც აქვს ალბათ თავისი საფუძველი. მაინც საეჭვოა, რომ თავისუფალ და სამართლიან არჩევნებშიც კი, იმ განწყობების ფონზე, რომელიც არსებობს ამ საზოგადოებაში, მით უმეტეს, აგვისტოს მოვლენების შემდეგ, ასეთი ტიპის ძალად გაიმარჯვოს მარტომ. კონფიგურაციაში თეორიულად ეს შესაძლებელია.

ბექა მინდიაშვილი – თქვენ თქვით, რომ ამერიკანიზაციის პროექტი დასრულებულად შეიძლება ჩავთვალოთ, იმიტომ რომ აღარ არის პოლიტიკური ძალა, რომელიც შეიძლება ამ პროექტით მოვიდეს უახლოეს პერიოდში ხელისუფლებაში. ასევე თქვით, რომ ევროპეიზაციის გზით მოდერნიზაციის განხორციელება შესაძლებელია, მაგრამ მცირეა ამისი შანსი. გვრჩება ამორფული და ნაციონალისტური ძალები. რუსულ პროექტზე რას იტყვით?

ივლიანე ხაინდრავა – რუსულ პროექტს რაც შეეხება, მეც ვიზიარებ იმ აზრს, რომელიც სერიოზულად მუსირებს დასავლურ ანალიტიკურ წრეებშიც და რუსულ ანალიტიკურ წრეებშიც, რომ რუსებისთვის ქართულ პოლიტიკურ სპექტრში არ არის სერიოზული პლაცდარმი. მაგრამ არამდგრადი და იდეოლოგიურად ჩამოუყალიბებელი პოლიტიკური სპექტრის შემთხვევაში, არ გამოვრიცხავ რაღაც კომბინაციით რუსული კარტის გათამაშებას. უფრო მეტიც, ამის საფრთხეს ხვალაც ვხედავ. ამიტომ მოვუწოდებთ ყველას გაათამაგებელი პასუხისმგებლობისკენ, როგორც ხელისუფლებაში, ისე ოპოზიციაში. თუმცა, ისევ ვიმეორებ, ღიად რუსეთზე ორიენტირებულ პოლიტიკურ ძალას საქართველოში ვერ ვხედავ.

ლელა გაფრინდაშვილი, ფილოსოფოსი/გენდერის სპეციალისტი – რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანია კითხვა, თუ სად ვართ დღეს, მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ დღეს ჩვენ არ

ვართ მონოლითურები; ამიტომ ჩემთვის ასევე მნიშვნელოვანია, თუ ვინ ვართ ერთად. თუ ველირსეთ ნორმალურ არჩევნებს, ვინ ვიქნებით ადამიანები, ვინც ვიქნებით ერთად. სამოქალაქო საზოგადოებაში უკვე არის მომენტი, როცა უნდა გავარკვიოთ, „ენჯელომნიკების სასტავში“ ვინ სად არის.

თუ ჩემი არჩევანის გაკეთების მომენტი დადგა, ასევე მინდა ვიცოდე, მაქვს თუ არა არჩევანი, იმიტომ, რომ ვიცი, არ მივცემ ხმას „ლეიბორისტებს“, „ტრადიციონალისტებზე“ დამყნობილ ვითომ ლიბერალურ ძალებს, მაგრამ ვის მივცემ, ეს გაურკვეველია. არ ვიცი, რამდენად მაქვს სხვა არჩევანი. წინა არჩევნებზე მკაფიოდ ვიცოდი, ვინ არ მინდოდა, 20-30%-ით ვიცოდი, ვინ შეიძლებოდა მდომებოდა, ახლა ამ თვალსაზრისით აბსოლუტურ გაურკვეველობაში ვიმყოფები. ამიტომ ბექას შეკითხვა ალიანსთან დაკავშირებით ჩემთვის გასაგებია, იმიტომ რომ „ახალ მემარჯვენებს“ და „რესპუბლიკელებს“ ერთმანეთთან ვერც მე ვათავსებ.

ჩემთვის ასევე მნიშვნელოვანია ის, რაზეც მთელი პოლიტიკური სპექტრი ღუძს. ეფემერულად გაისმოდა ლუსტრაციასთან დაკავშირებული შეძახილები „ვარდების რევოლუციის“ დროს, მაგრამ აბსოლუტურად ჩამკვდარია ეს დისკურსი თანამედროვე პერიოდში. თუმცა ვიცი, რომ 500 ათასი კგბ-ს აგენტი იყო საქართველოში საბჭოთა პერიოდში, მაინტერესებს სად არიან დღეს ეს ადამიანები ან რამდენად არიან დღეს ისინი ინტეგრირებულნი პოლიტიკურ ისტებლიშმენტში და რამდენად აქვთ მათ პოლიტიკაში მოსვლის შანსი.

ივლიანე ხაინდრავა – გულწრფელად მინდა გითხრათ, რომ მართლა ვერაფერს უცნაურს ჩვენს ალიანსში ვერ ვხედავ. მემარჯვენე-ლიბერალური ალიანსი არის აბსოლუტური კლასიკა ევროპაში. გერმანიაში, საფრანგეთში, კიდევ ბევრ ქვეყანაში მემარჯვენე-ლიბერალური ალიანსი სრულიად ნორმალურად აღიქმება.

მონარქიის იდეაზე უკვე გესაუბრეთ, ვფიქრობ, ეს არ არის დღევანდელი დისკუსიის საკითხი. მაგრამ გეტყვით, რომ მე ვერ ვხედავ საქართველოში მონარქიის აღდგენის პერსპექტივას. თუმცა, პროექტი გაცოცხლდა და შეიძლება განხორციელების პროცესშიც კი იყოს. ვერაფერს გეტყვით. მაგრამ ვიმეორებ, ევროპული ტიპის კონსტიტუციური მონარქია არ არის ჩემთვის ტიპოლოგიურად მიუღებელი, იმიტომ რომ ძალიან ახლოს არის საპარლამენტო რესპუბლიკის მოდელთან.

ნუ ვიფიქრებთ, რომ რომელიმე პოლიტიკური გუნდი ანგელოზების ნაკრებია, სადაც ყველა ერთნაირად მოგეწონება. ვილაცას ალიზიანებს ხაინდრავა, ვილაცას – ბერძენიშვილი, ვილაცას – ხიდაშელი, ვილაცას უსუფაშვილი ალიზიანებს, ასეთებიც არიან. უბრალოდ, უნდა აიღოთ სიები და ნახოთ, საპარლამენტო საქმიანობისთვის ვინ უფრო გამოდგება და ამის მიხედვით გააკეთოთ არჩევანი. თუმცა ის იდეოლოგიური მიდრეკილებები და დეკლარირებული და რადიკალური გამაგრებული „მესიჯები“ ბუნებრივია, გასათვალისწინებელია. რამდენიმე პარტიას აქვს გავლილი გზა და ამ გზის მიხედვითაც შეიძლება მსჯელობა, ბევრმა ახლა დაიწყო პოლიტიკურ გზაზე სიარული და და ასეთი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას ნაკლებად იძლევა. ჩემი აზრით, ერთ-ერთი ყველაზე დიდი და სამარცხვინო შეცდომა, რომელიც ქართველმა ერმა ხელისუფლების დახმარებით დაუშვა განვლილ არჩევნებში, ეს არის „ქრისტიან-დემოკრატების“ წარმატება. ეს არის ფსევდო-პარტია, რომლის ერთადერთი ლოზუნგი იყო მართლმადიდებლობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება. რევიონებში ეს პარტია მეორე ადგილზე გავიდა. მე პატივს ვცემ თითოეული თქვენგანის არჩევანს და კარგი იქნება, თუ ამ არჩევანთან ერთად იქნება თავისუფალი არჩევნების საშუალებაც.

პაატა საბელაშვილი, ფონდი „ინკლუზივი“ – მე ვიცი, რატომ არ მივდივარ ხვალინდელ აქციაზე, მაგრამ არ ვიცი, რატომ უნდა წავიდე. „კონსერვატორებმა“ სახატე მიიტანეს და დადგეს. თუ მე ათეისტი ვარ, არ უნდა წავიდე? მაინტერესებს, თუ არსებობს პოლიტიკური ძალა, რომელიც საპატრიარქოს ღიად დაპირისპირება? ჩემი აზრით, თქვენი

ალიანსი „მემარჯვენეებთან“ იმიტომ არ შეიძლება, რომ როდესაც თინა ხიდაშელი „ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის“ თავმჯდომარე იყო, მისი ორგანიზაციის სახელით მოსკოვში ვაკვირდებოდი არჩევნებს, რომელმაც რევოლუცია გამოიწვია. მოსკოვში ჟვანიას და სააკაშვილს „მემარჯვენეებმა“ მონიტორინგის საკუთარ თავზე აღება შესთავაზეს, მაგრამ გვარი არ მახსოვს, თუ არ ვცდები მოსიძემ, გამოაყრევინა ჩვენი თავი რუსეთის „ომონს“ საქართველოს კულტურული ცენტრის, „მზიურის“ ტერიტორიიდან. ვერ წარმომიდგენია, რა პოლიტიკური მიზნების გამო შეიძლება იყოს თავსებადი თქვენი ორი პოლიტიკური ძალის ალიანსი. ძალიან ბევრი გადაჯგუფება ვნახეთ ქართულ პოლიტიკაში და იქიდან გამომდინარე, რომ გრძელდება ეს გადაჯგუფებები, სწორედ ამიტომ ვერ განხორციელდება ვერც ერთი პროექტი. იმიტომ რომ თქვენ თვითონვე კლავთ ამის შესაძლებლობას ამ ალიანსში.

„რესპუბლიკელებს“ მე მოვიაზრებდი დაახლოებით იმ ძალად, რაც ევროპულ პოლიტიკაში „მწვანეებს“ უკავიათ. ჩემი მეგობარი და კოლეგა არის საფრანგეთის „მწვანეთა პარტიის“ წევრი. რამდენიმე თვეში ერთხელ პარტიაში მიმდინარეობს ძალიან დიდი მუშაობა, გადაჯგუფება, ბევრი ინტერესთა ჯგუფი ცდილობს პარტიაში წამყვანი პოზიციების დაკავებას, რომ პარტიის კომუნიცირებული და ინფორმირებული პოზიცია, რომელიც ამომრჩეველთან გამოდის, ყოვლისმომცველი იყოს და არა იმიტომ რომ რომელიმე პოლიტიკურ ძალასთან ერთად პარლამენტში მეტი ადგილის დაკავების საშუალებას იძლეოდეს. ეს საკითხები მოგვიანებით წყდება. „მწვანეები“ 8%-ზე მეტს არასოდეს იღებენ, ამაზე მეტი არც თქვენ უნდა მიიღოთ, და თუ მიიღებთ, უნდა შემოფოთდეთ. ასეთ კომპრომისებს ყველანაირად უნდა მოერიდოთ. სხვანაირად ვერანაირად ვერ შემოიტანთ ვერც ერთ პროექტს საქართველოში.

ნაირა გელაშვილი – ჩვენ ვსაუბრობდით იდეალიზმსა და პრაგმატიზმზე. რეალისტობა არ გამორიცხავს იდეალიზმს, ამათი დაპირისპირება მე არასწორად მიმაჩნია, ადამიანს უნდა ჰქონდეს სულიერი იდეალები, უამისოდ საშინელება ადამიანი. მაგრამ ამავე დროს უნდა ჰქონდეს სინამდვილის ზუსტი შეგრძნება. თუ რეალისტურად მივუდგებით, ვიცით ჩვენი პოლიტიკური ძალები და სხვები მოულოდნელად ციდან არ ჩამოვარდებიან. ესენი არიან ჩვენი პოლიტიკური ძალები, ასეთია ჩვენი შესაძლებლობა და მოცულობა დღეს.

მე ტრადიციულად „რესპუბლიკელების“ მხარდამჭერი ვიყავი და მათ ვაძლევდი ყოველთვის ხმას. და მიმაჩნია, რომ უკეთესია მოხვდნენ ესენი პარლამენტში „მემარჯვენეებთან“ ერთად, ვიდრე საერთოდ არ მოხვდნენ. ძალიან საინტერესო რამ მოხდა ბოლო არჩევნების წინ. არჩევნებამდე სამი თვით ადრე ერთ ჩემს ახლობელს ესაუბრა ხელისუფლების კულისებში კარგად დამკვიდრებული ადამიანი, და უთხრა, რომ განსაკუთრებით უნდოდათ „რესპუბლიკელების“ დასჯა, ამიტომ ვერც ერთი მათგანი ვერ მოხვდებოდა პარლამენტში. რაც შეეხება დანარჩენებს, ასეთი და ასეთი პროცენტებით შემოვლენო, და ეს მართლაც ასე მოხდა. ჩემი აზრით, სამოქალაქო სექტორის უმეტესი ნაწილი „რესპუბლიკელებს“ უჭერდა მხარს, ისევე როგორც ხელოვანი ადამიანები, მეცნიერები, მაგრამ მერე მართლაც ვტოვებთ ხოლმე ამ პარტიას. წინასაარჩევნო პერიოდში უნდა არსებობდეს საზოგადოებრივი აქტივობა, საჯარო მხარდაჭერის ფორმები, იმიტომ რომ ჩვენ ვიცით, რომ უმრავლესობის მხარდაჭერა არასოდეს არ ექნება ამ ტიპის იდეალების პარტიას. უნდა გამოვიდეთ ჩვენი საკუთარი სინამდვილიდან, და ვიფიქროთ იმაზე, როგორ შეიძლება მათ მხარი დაუჭიროთ ისე, რომ მეტი ხმა მოიპოვონ. რა გავაკეთეთ იმისათვის, რომ ისინი არ დამარცხებულიყვნენ?

მამუკა ყუფარაძე, სტუდია „რე“ – ხვალინდელი დღიდან გამომდინარე, ბ-ნ ივლიანესთან მაქვს კითხვა. მანამდე შეგახსენებთ, რომ ჩემთვისაც მოსაწონ „რესპუბლიკურ პარტიას“ წინა წლებშიც ჰქონდა პრაგმატიზმის მცდელობა, როდესაც არჩევნების წინ ალიანსი შექმნით „სახალხო ფრონტთან“, შემდეგ ეღპ-სთან, თუმცა, როგორც მახსოვს, ამ

გაერთიანებებს დიდი წარმატება თქვენთვის არ მოუტანია. როგორც მახსოვს, თქვენ ამ გაერთიანების წინააღმდეგი იყავით, ბ-ნო ივლიანე.

მე საზოგადოების იმ ნაწილს ვეკუთვნი, ვისაც აშფოთებს რევოლუცია. თქვენი ალიანსი მზად არის, რომ წავიდეს მოლაპარაკებებზე პრეზიდენტთან იმ ფორმულით, რომ ჩვენ ავიტანოთ იგი, ოღონდ მეტ კომპრომისს მივალწიოთ მისგანაც მომავალ საპრეზიდენტო არჩევნებამდე. ასეთ შემთხვევაში თქვენ ყველა სხვა პოლიტიკური ძალის წინააღმდეგ აღმოჩნდებით, თუ ფიქრობთ ამაზე და თუ არის ამის მზაობა?

ივლიანე ხაინდრავა – თქვენ იმაზე მეტს მეკითხებით, ვიდრე მე ვარ უფლებამოსილი, რომ გიპასუხოთ. ალბათ დამეთანხმებით, რომ მათ შორის, ვინც ხვალ იქ იქნება, ჩვენი ალიანსი არ არის ყველაზე რადიკალური ძალა. უფრო მეტიც, ძალიან დიდხანს ვფიქრობდით, ვაწარმოებდით კონსულტაციებს, გავსულიყავით თუ არა ხვალ იქ. მერე გადავწყვიტეთ, რომ ვალდებულები ვართ, გავიდეთ სწორედ იმიტომ, რომ თუ საჭირო გახდება, პროცესის არასასურველი ფორმით განვითარების შემთხვევაში, ყველა საშუალებით შევეცადოთ მისი შეჩერება. რაკი ვართ პოლიტიკურ ასპარეზზე, გადავწყვიტეთ, ვიყოთ იქ.

როდესაც ხელისუფლებიდან გვსაყვედურობენ, რომ დიალოგზე არ მივდივართ – 4 წელიწადი ვიყავი პარლამენტის წევრი და ყოველდღიურად ვიყავი დიალოგის რეჟიმში ხელისუფლებასთან. იმავე პარლამენტში მეც და ჩემს კოლეგებსაც მხარი დაგვიჭერია ხელისუფლების მიერ შემოტანილი ისეთი კანონპროექტებისთვის, რომლებიც პოპულარობას ნამდვილად არ გვძენდა. ამის გამო გვეძახდნენ „სოროსელებს“ და კიდევ ათას სხვა რამეს. მაგრამ როდესაც ხელისუფლებას დიალოგი ესმის ისე, რომ ჩვენ რაც არ უნდა ვთქვათ, ისინი მაინც ისე მოიქცევიან, როგორც თავად ჩათვლიან საჭიროდ, ეს არ არის დიალოგი. ამ ქვეყანაში მონოლოგური ვითარებაა.

გარანტიები უნდა შეიქმნას, რომ ეს დიალოგები კარდინალურად გააჯანსაღებს ვითარებას ქვეყანაში, მოხსნის გარე და შიდა საფრთხეებს, ასეთ შემთხვევაში ჩვენი მხრიდან მზადყოფნა დიალოგისთვის, რა თქმა უნდა, იქნება. მაგრამ არ ვიცი, მოგვიხერხდება თუ არა ჩვენ სხვების დარწმუნება. დღეს რეალურად სიტუაცია ასეთია, ორივე მხარე ცდილობს უკეთესი პოზიციები შეიქმნას სავარაუდო დიალოგისთვის. ოპოზიცია ცდილობს იმის ჩვენებას, რომ ამდენი ხალხი უმაგრებს ზურგს, ხელისუფლებას იმედი აქვს, რომ თანდათან ჩაიფუშება ეს აქციები, როგორც 2 ნოემბრიდან 7 ნოემბრის დილამდე მოხდა. მიდის ასეთი უპასუხისმგებლო თამაშები.

რამაზ ბახტაძე, კინორეჟისორი – დღეს აქ იყო საუბარი იმაზე, თუ რას ნიშნავს „ჩვენ“. ჩემთვის ეს ცალსახად იყო განზოგადოებული „მე“ პოზიცია. ბუნებრივი მდგომარეობაა ადამიანისა, განაზოგადოს თავისი ნაფიქრი. მე არ მიმაჩნია, რომ ჩვენ ვართ ამორფული და ფესვებს მოწყვეტილი ხალხი. თქვენი საუბრიდან ისეთი შთაბეჭდილება მექმნება, რომ ისტორია არა გვაქვს. ამასწინათ ესტონეთში ვიყავი. ეს ხალხი თავის ისტორიას რუდუნებით ეკიდება, ყველაფერს აკეთებენ იმისთვის, რომ თავიანთ ბავშვებს ისტორიასთან კავშირი ჰქონდეთ. იგივე, ჰოლანდიაში, თუ ჰოლანდიურად არ ლაპარაკობ, ვერ იარსებებ, შეკრული და ჯანმრთელი ქვეყანაა. ცხრა ძმა ხერხეულიძის ისტორია გავისხენოთ. ჩემთვის ჟრუანტელის მომგვრელი იყო, რომ მათგან უფროსი ძმა ოცდაერთი წლის იყო და ცხრავე ძმა ერთ ბრძოლაში დაიღუპა. ასეთი ისტორია ბევრი გვაქვს და არ ვიცი, რას მოგვცემს მათი დაკარგვა.

ემზარ ჯგერენია – მე არ მითქვამს, რომ ჩვენს ხალხს ისტორია არ აქვს. ისტორია ნებისმიერ ხალხს აქვს. მე ვთქვი, რომ ინსტიტუტების შექმნის და სახელმწიფო მართვის აპარატის შექმნის თვალსაზრისით ვართ ჩამორჩენილები.

ამბობენ, რომ 9 აპრილს მე ვურტყამდი ტანკს ჯოხს, მაგრამ მე არ მჯერა ამის, ის ნამდვილად სხვა უნდა ყოფილიყო. მინდა ვიამბოთ, რაც მოხდა. 8 აპრილს ოპერასთან

მოვდიოდი, მამაჩემის მიერ ნაჩუქარი ახალი ტანსაცმელი მეცვა. რუსთაველზე ჯავშანმანქანა დავინახე, ოფიცერს თავი ჰქონდა ამოყოფილი, იქვე ბავშვები დარბოდნენ, მანქანა მთელი ძალით მიექანებოდა. უცებ ისე დამიბნელდა გონება, მივვარდი ტანკს და უკნიდან შევეცადე მისი შეჩერება. ვილაცამ ჯოხი მომაჩერა ხელში, ავძვერი ტანკზე და თავში ჩავარტი ამ ოფიცერს. ოფიცერი ჩაძვრა ჯავშანმანქანაში და მანაც განაგრძო გზა. ეს შემდეგ მოვეყვი ჩემს პატივსაცემ მასწავლებელთან, კახა კაციტაძესთან. შემდეგ ამ ადამიანმაც და სხვებმაც რატომღაც ეს ამბავი 9 აპრილის იმ ცნობილ კადრთან გააიგივეს. ვებრძვი ამ მითს, ყველას ვეუბნები, რომ ეს მე არ ვყოფილვარ, მაგრამ არავის არ უნდა ამის დაჯერება. ხალხს უნდა, ცოცხალი იხილოს ადამიანი, რომელიც ჯოხს ურტამდა ტანკს.

არ ვამბობ, რომ ისტორია არ გვაქვს; როგორ არ გვაქვს, ქრონიკები გვაქვს, ჩვენი მეფეების ცხოვრება გვაქვს, ბრწყინვალე ავთოგრაფია გვაქვს, ამას არავინ უარყოფს, მაგრამ ჩვენ არა გვაქვს ის, რაც ჭირდება სახელმწიფოს. ინსტიტუტები არა გვაქვს. მე არ მივდივარ ამ მიტინგზე იმიტომ, რომ ქუჩაში პრობლემების გადაწყვეტა მოიტანს იმას, რომ ზეგაც ქუჩაში დავდგებით. ამიტომ პოლიტიკოსები დგანან სერიოზული გამოწვევის წინაშე. თუ გვინდა, რომ ზრდასრული ადამიანების საზოგადოება გვქონდეს, პოლიტიკოსებმა უნდა გამოძებნონ ერთმანეთთან საერთო ენა და დიალოგის და ევოლუციის გზით უნდა ვიაროთ.

ქ-ნმა ნაირამ თეატრალობაზე ციტატა წაგვიკითხა. ალბათ დაკვირვებისხარო, ზოგიერთ ადამიანს, და ხალხსაც, უჭირს სტაბილურ და მშვიდობიან გარემოში ცხოვრება. და იმისათვის, რომ დროებით ამოხტნენ რუტინიდან, არსებობს კარნავალი. ძალიან ძნელია რუტინის ქვეშ ცხოვრება. ეს ნიშნავს იმას, რომ პრობლემა გადაჭრა ინსტიტუციონალურად. არის საფრთხე, რომ მუდმივად პოლიტიკური კარნავალის პირობებში ვიყოთ და არ მინდა ეს კარნავალი. ამიტომ პირადად მე არ ვაპირებ ხვალ აქციაზე წასვლას.

ვახტანგ მეექვსეც ამბობს, რომ არ გვქონია კანონთა კრებული და მხოლოდ ახლა წერს მას. არაფერი გვქონია ისეთი, რაც ევროპას ჰქონდა, გამოვტოვეთ ეს ყველაფერი. თომას მანი ამბობდა, რომ გერმანიას გამოტოვებული აქვს მე-17 საუკუნე. ნიცშემ თქვა, დავიგვიანეთო, პლენსენერმა კი თავის ერს „დავიანებული ერი“ უწოდა. ეს არის ხალხი, რომელსაც რაღაც აქვს სათქმელი, თუნდაც მუსიკაში. ბიუროკრატიული აპარატის კონცეფციის ფუძემდებელიც მაქს ვებერია. ჩვენ ეს არ გვქონია და ამისი აშენება ბევრად დიდ შრომასთან არის დაკავშირებული, ვიდრე მიტინგზე გამოსვლა.

რაც შეეხება კომუნისტურ ეპოქას. უაღრესად ცინიკური დამოკიდებულება არსებოდა კომნიზმთან ქართველების მხრიდან. მერაბ მამარდაშვილი ამბობდა, საბჭოთა ბულალტერიის სვრელები საკუთარი მიზნებისთვის რომ არ გამოგეყენებინათ, სისულელე იქნებოდა და ამან დაანგრია კიდეც ეს არაადამიანური სისტემაო. მაგრამ ზოგჯერ საჭიროა, გაიჟღინთო იდეით და რაღაცის გჯეროდეს. ჩვენ არც ერთი იდეით არ გავჟღინთავართ. საბჭოთა პერიოდში ყველა ქურდობდა, ვისაც როგორ შეეძლო, ისევე როგორც დღეს ყველა არღვევს მოძრაობის წესებს. ჩვენ ყოველთვის წინააღმდეგობა გვქონდა წესრიგთან. წესრიგი ბოროტებად მიგვაჩნდა.

თემურ ნერგაძე, რესპუბლიკური პარტია – მე თავად საზოგადოებაზე მინდა მოგახსენოთ. თქვენ გვასწავლით, როგორ მოვიქცეთ, გვაძუნათებო, მაგრამ თავად ქალთა საზოგადოება რას აკეთებს? ქალთა მოძრაობის წარმომადგენლებს ვხედავ დარბაზში. გაგახსენებო, თინა ხიდაშელმა მოიგო არჩევნები თბილისში, მაგრამ მანდატი რომ წაართვეს, კაციშვილს არ ამოუღია ხმა მის დასაცავად. იმის თქმა მინდა, რომ საზოგადოებასაც მოეთხოვება პასუხისმგებლობა. საზოგადოებამ და პოლიტიკურმა პარტიებმა ერთად უნდა გავაკეთოთ საქმე.

ნუგზარ პაპუაშვილი, ფილოლოგი – რამდენადაც ვიცი, ეს დისკუსია ხვალინდელ დღეს ეძღვნება. ხვალ კი, საპროტესტო აქცია იმართება. საპროტესტო აქცია პროტესტის

გამოხატვას ნიშნავს. შესაბამისად, თუ გაქვს პროტესტი, გამოდიხარ და გამოხატავ, თუ არ გაქვს პროტესტი, არ გამოდიხარ.

შეკითხვით მივმართავ ქ-ნ ნაირა გელაშვილს და ბ-ნ ივლიანე ხაინდრავას. რაში მდგომარეობს თქვენი პროტესტი? რა არის მთავარი მოტივი, რომლის გამოც აპირებთ ხვალ აქციაზე გამოსვლას. რა არის თქვენი პროტესტის ძირითადი მიზეზი, უსამართლობა, სოციალური გაჭირვება, თუ ტერიტორიების დაკარგვა? მიგაჩნიათ თუ არა, რომ სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკამ კრაზი განიცადა?

ნინო დანელია – შევეცდები განვავრცო ეს კითხვა. არსებობს ორი ტერმინი: „თავისუფლება რაღაცისგან“ და „თავისუფლება რაღაცისთვის“. რას გულისხმობთ ამ მეორე ტერმინში?

ივლიანე ხაინდრავა – ცოტა ხნის წინ გაზეთ „რეზონანსში“ გამოვაქვეყნე წერილი, რომლის სახელწოდებაც იყო „სააკაშვილის დელიგიტიმაცია“. არ უარვყოფ იმ ფაქტს, რომ მისი ხელისუფლების პირობებში ქვეყანაში მოხდა პოზიტიური ძვრებიც, ქვეყანამ შეიძინა იმპულსები და სასიკეთო მიმართულებით ნაბიჯებიც გადაიდგა, თუმცა, ჩემი აზრით, არც ერთი იმ მიღწევათაგანი, რომელიც სააკაშვილს უკავშირდება, არ ყოფილა უპირობოდ და ცალსახად დადებითი. ყველას ახლდა უარყოფითი მხარე, განსაკუთრებით იმპლემენტაციის საკითხში.

2006 წლის შემდეგ ამ ქვეყანაში პოზიტიურ დინამიკას ვეღარ ვხედავ. მე ვხედავ 2007 წლის 7 ნოემბრის დანაშაულს საკუთარი ხალხის წინაშე, გაყალბებულ საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნებს, და აპრილის კატასტროფას. მიმაჩნია, რომ სააკაშვილის ხელისუფლებაში დარჩენა მართლა ძალიან სასიფათოა, იმიტომ, რომ ძნელად წარმომიდგენია, რომ სააკაშვილი 2013 წელს მიდის ისტორიაში წყნარად და მშვიდად, ისე რომ შედის ამ ისტორიაში, როგორც აფხაზეთისა და ოსეთის დაკარგვის ლეგიტიმატორად. მხოლოდ მას არ ვაბრალებ მომხდარ უბედურებას. ბუნებრივია, ეს მხოლოდ მისი ბრალი არ ყოფილა და ყველამ შეიტანა ამ ამბავში თავისი წვლილი, მაგრამ ის ასეთი სახელით ისტორიაში შესვლას არ მოინდომებს და მანამდე კიდევ რაღაცას მოიმოქმედებს. და ამან შეიძლება ისეთი უბედურება დაგვატეხოს თავს, რომ რუსულ პრესაში დაბეჭდილი წერილები საქართველოს დეზინტეგრაციასა და დესუვერენიზაციაზე შესაძლოა, რეალობად მოგვევლინოს. სააკაშვილს ჩემი აზრით, დარჩა უარყოფითი პოტენციალი ამ ქვეყნის შემდგომი ნგრევისა. ამიტომ, ჩემი შესაძლებლობის ფარგლებში, შევეცდები, ყველაფერი გავაკეთო იმისთვის, რომ ან მაქსიმალურად შევუმცირო მას ამ ნგრევის შესაძლებლობა, ან მოვაცილო ხელისუფლებას.

ემზარ ჯგერენია – ბ-ნმა ივლიანემ ძალიან მკაფიოდ ჩამოაყალიბა, რატომ არის სააკაშვილის წასვლის მომხრე. მაგრამ ამ ყველაფერს აქვს მეორე მხარეც. წარმოვიდგინოთ, რომ ამ დღეების მერე მოვიდა ახალი ხელისუფლება. მათ რომ გაუჩნდებათ პრობლემა – გამოწვევები ყველა ხელისუფლების წინაშე დგება – მაშინ როგორ უნდა მოიქცეს საზოგადოება, ისევ უნდა გამოვიდეს ქუჩაში? პრობლემების მიტინგის გზით გადაჭრა კვლავ დაგვაყენებს კარნავალური სიტუაციის წინაშე. ეს პროცესი შესაძლოა, უსასრულოდ გაგრძელდეს.

ლელა გაფრინდაშვილი – ვერ დაგეთანხმებით, ემზარ. მაშინვე სჭირდება ყველაფერს რეაგირება. ბევრი რამეს რომ მოკუყრუეთ „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ, ამიტომ მოვედით აქამდე.

ნაირა გელაშვილი – რევოლუციების მოძულე ვარ. არც „ვარდების რევოლუციაში“ მიმიღია მონაწილეობა, არც ზვიად გამსახურდიას დამხობაში, მიუხედავად იმისა, რომ მისი შეურიგებელი ოპონენტი ვიყავი. ჩემი პროფესიის წყალობით საფრანგეთის რევოლუცია

კარგად მაქვს შესწავლილი და ჩემი აზრით, ის საშინელება იყო. ამიტომ ყველანაირად ვეწინააღმდეგები რევოლუციურ სიტუაციას. მაგრამ რევოლუციის თვისება და ძალა ის კი არ არის, მე მომწონს ის თუ არა, ის გარდაუვალი ხდება. მას თავისი კლასიკური სქემა აქვს. ხალხს აღარ შეუძლია ასე ცხოვრება, ხელისუფლებას კი აღარ შეუძლია რაიმეს არსებითად შეცვლა.

ვეთანხმები ამ ხელისუფლების ბ-ნ ივლიანესეულ შეფასებას, მაგრამ ერთ რამეს დავუმატებ. შეიძლება ხელისუფლებამ ყველა სფეროში განიცადოს მარცხი, მაგრამ ხალხს არ შეძულდეს ის. იმიტომ, რომ შეიძლება გულწრფელად არ გამოუვიდა რალაცის გაკეთება, შეიძლება გამოვიდეს და აღიაროს თავისი მარცხი. ისევ ერეკლე მეფეს გავიხსენებ, საქართველო რუსეთს ჩააბარა, მაგრამ მის პატიოსნებაში ეჭვი არავის შეპარვია.

ჩემი აზრით, განხორციელდა ჯვაროსნული ომი და ლაშქრობა ყველაფერ იმ ძვირფასის წინააღმდეგ, რაც ხალხს უყვარს, რასთანაც იდენტიფიკაციას ახდენს და რაც ჩვენ გვაერთიანებს. აღარაფერს ვამბობ იმაზე, რომ ყველა ღარი დაინგრა და განადგურდა. ასეთ შემთხვევ უზნეობას მე არ შევსწრებივარ. მე გამოვდივარ სწორედ ამ საშინელი სისასტიკისა და უტიფრობის გამო. აგვისტოს უბედურების შემდეგ ასე გამოსვლა და ლაპარაკი კიდევ უფრო დიდი დანაშაულია. გრძელდება დამარცხებისთვის გამარჯვების წოდების ტრადიცია. მე ამ მასობრივი შიზოფრენიის დანერგვისა და ზნობრივი კრიტერიუმების განადგურების წინააღმდეგ გამოვდივარ. ეს საყოველთაო პროტესტი დიდი ხნის წინ უნდა დაწყებულიყო. არც გირგვლიანის საქმე უნდა გვეპატიებინა ამ ხელისუფლებისთვის და არც 7 ნოემბერი. ამ ყველაფერმა მოიტანა აგვისტოს მოვლენები. სიტუაცია გასულია რაციონალური განსჯის სფეროდან.

ემზარ ჯგერენაია – 1784 წელს დაწერილ ერთ-ერთ ტექსტში (საფრანგეთის რევოლუცია, მოგეხსენებათ 1789 წელს დაიწყო) ერთი ძალიან ჭკვიანი ადამიანის მიერ ნათქვამია, რომ რევოლუციები ადამიანებს არ ცვლიან, რევოლუციები ერთ დიქტატორს ცვლიან მეორე დიქტატორით. ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ამ რევოლუციის ფონზე ისევ მოვიდეს ხელისუფლება, და კვლავ მოგვიხდეს აქ დაჯდომა და რევოლუციის საჭიროებაზე საუბარი. ყოველთვის რაციონალურ კონტექსტში უნდა დავრჩეთ.

ნინო დანელია – დიდი მადლობა, დისკუსია დასრულებულია.